په ملائکو او
قضاء و قدر باندي ايمان

معنی،
دلايل
او غوښتنې ئې

حکمتيار

پر ملائکو ایمان
معنی،
دلائل او غوښتنې ئې

حکمتیار

فهرست

صفحه عنوان

د ناشر مقدمه---------- ۱
پر ملائکو ایمان---------- ۳
پر فرشتو د ایمان غوښتني ----------۱۵
پر قضاء او قدر ایمان----------۲۰
پر قضاء او قدر ایمان----------۲۱
قدر----------۳۰
قضاء----------۳۷
د قضاء اقسام----------۴۰
تکويني قضاء:----------۴۰
تشريعي قضاء:----------۴۲
اراده----------۴۲
لوح محفوظ ----------۴۵
آیا انسان د اختیار خاوند دئ؟----------۵۰
پر قضاءاو قدر د ایمان غوښتني----------۵۸
د مصائبو په وړاندي صبر----------۵۹
مصیبتونه او پېښي د قضاء او قدر په رڼا کې ----------۶۹

بسم الله الرحمن الرحيم

د ناشر مقدمه

د الله تعالی له پېرزوینو ممنون یو چې موږ ته ئې د یوه بل ښکلي کتاب د خپرولو توفیق راکړ، دا کتاب د هغو درسونو د لړۍ یوه برخه ده چې ورور حکمتیار د اردوی سپاهیان رضاکار اسلام (اسرا) په تربیتي غونډو کې رضاکارانو ته درلودل او په ۱۳٦۹ه ش کال کې د کتابونو په بڼه کې ترتیب او چاپ شول، د ځینو عربو وروڼو په غوښتنه؛ په عربي ترجمه او په کافي شمېر کې چاپ شول، دا کتاب موږ ته ښیي چې رښتینی ایمان کوم دئ او غوښتني ئې څه دي؟ په څه څه به ایمان لرو؟ د ایمان حقیقي معنی څه ده او الله تعالی کوم ایمان او د چا ایمان قبلوي؟ د دې درسونو دا لړۍ د لاندي پنځو کتابونو په بڼې کې خپره شوې:

- پر الله تعالی ایمان، معنی، دلائل او غوښتني ئې.
- پر آخرت ایمان، معنی، دلائل او غوښتني ئې.
- پر پیغمبرانو ایمان، معنی، دلائل او غوښتني ئې.
- پر کتابونو ایمان، معنی، دلائل او غوښتني ئې.
- پر ملائکو او قضاء او قدر ایمان، معنی، دلائل او غوښتني ئې.

د دغو اساسي مسائلو اهمیت ته په پام سره مو دا غوره وګڼله چې یو ځل بیا ئې خپل خدای پال او په دین مین ولس ته وړاندي کړو، دا ځل ټول یو ځای او په یوه مجلد کې خپروو، دا باید واضح کړو چې په نوې طبع کې ځینې ګټور او ضروري مطالب اضافه شوي، هغو باایمان ځوانانو ته چې د غربي استعمار د فکري یرغل په

ضد ئې د مبارزې سنګر تود ساتلی او غواړي د ایمان په حقیقت پوه شي، نورو ته ئې وښیي، خپل فردي او اجتماعي ژوند د ایمان په رڼا کې او د خپل رب د لارښوونو مطابق تنظیم کړي، او په آزاد او خپلواك افغانستان کې د اسلام پرتمین بیرغ ړپانده وګوري، د دې کتاب د ژوري او دقیقي مطالعې بلنه ورکوو، دعاء کوو چې الله تعالی موږ په دنیا او آخرت کې د هغو توریالیو مبارزینو په صف کې محسوب کړي چې له الله تعالی پرته بل چا ته سر نه ټیټوي، له بل چا طمع او وېره نه لري، د خپل رب رضاء لټوي او دې سپېڅلي هدف ته د رسېدو په لار کې هري قربانۍ ته چمتو دي.

اللهم اهدنا الصراط المستقيم

بسم الله الرحمن الرحيم

پر ملائکو ایمان

الله تعالی په داسي حال کي چي په هر کار قادر او د بل له مرستي بې نیاز دئ، په ټول عالم کي د ده حکم نافذ او د دې عالم په اداره او تنظیم کي له شریك او مرستندوی مستغني دئ، خو د دې عالم د چارو د سمبالولو لپاره د ملائکو په نامه داسي لښکري لري چي له ځنډ پرته، طوعاً او کرهاً، د الله تعالی احکام او اوامر پلي کوي، تل د ده په عبادت بوختي دي او له الهي احکامو سرغړونه ورته ممکنه نه ده.

هر څه چي په دې عالم کي تر سره کېږي، د الله په اراده او له ثابتو الهي سننو سره سم او د هغو ځواکونو او ذواتو په ذریعه ترسره کېږي چي د سرته رسولو لپاره ئې مأمور شوي، په دې عالم کي هیڅ پېښه، هیڅ حرکت او خوځښت؛ نه تصادفي دئ او نه په خپل سر، هر څه د ملائکو په ذریعه او د الله تعالی له اوامرو سره سم ترسره کېږي.

دا فرشتې لکه څنګه چي ځیني ګمان کوي مجرد، بې هویته او بې هیکله ځواکونه نه دي چي خارجي وجود ونه لري؛ بلکي وجود لري، له نوره پیدا شوې، هري ډلې ته ئې خاصي دندي سپارل شوې، په خپله خوځېږي، د آسمان او زمکي ترمنځ تګ راتګ کوي، هر هغه څه خوځوي چي دوی ورباندي مأمور شوي.

که شیطان د انسان د بې لاري کولو لوړه کړې او د انسان د بې لاریتوب او سقوط په لټه کي دئ او هغه ته د الله په لار کي ښې او کین لوري ته په کمین کي ناست، فساد او انحراف ته ئې بلي، ده ته د یأس او ناهیلۍ تلقین کوي، غواړي د

ده نشاط، تحرك، شور او شوق ختم کړي، په ده کې وېره، حزن او اضطراب راپیدا کړي او په دې ترتیب غواړي د ده ټول استعدادونه او ځواکونه راکد پاتې شي، له کاره ولوېږي او د الله په لوري د تلو عزم او توان له لاسه ورکړي، خو ملائکې د شیطان برعکس، انسان ته زېرى ورکوي، هغه په سمه لار تلو ته هڅوي، ښېګټو ته ئې بلي، هغه ته د خوف، وېري، اندېښنې او اضطراب په ځای د ډاډ او اطمئنان تلقین کوي، لکه چې قرآن فرمایي:

إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ٣٠ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ٣١ فصلت: ٣٠-٣١

یقیناً هغه چې وئې ویل: زموږ رب الله دئ؛ بیا ئې استقامت وکړ، فرشتې به پرې نازلېږي (له دې وینا سره) چې مه وېره کوئ او مه غمجن کېږئ او د هغه جنت په زېري سره خوښ اوسئ چې وعده ئې درکول کېږي، موږ هم د دنیا په ژوند کې ستاسو دوستان یو او هم په آخرت کې، او تاسو ته په دې کې هر هغه څه شته چې ستاسو زړه ئې غواړي او هر هغه څه چې تاسو ئې غوښتنه وکړئ، یوه مېلمستیا د ډېر مهربان بخښونکي له لوري.

د هغو په مقابل کې چې ملګري او مشاورین ئې جني او انسي شیطانان دي او بد کارونه ئې ورته ښایسته کوي؛ مؤمنان او هغه چې وایي: زموږ رب الله دئ او په همدې باور او اعتقاد او غوښتنو ئې ثابت او ټینګ پاته کېږي؛ داسي معرفي شوي چې فرشتې به پرې نازلېږي او دوی ته به وایي: مه وېره کوئ او مه غمجن کېږئ او د هغه جنت په زېري سره خوښ اوسئ چې وعده ئې درکول کېږي، موږ هم دلته په دنیا کې ستاسو دوستان یو او هم په آخرت کې، که په دنیا کې له آزموینو،کړاوونو او محرومیتونو سره مخامخ شوئ پروا ئې مه کوئ، الله تعالی به ئې په بدل کې هغه جنت درکړي چې په هغه کې به تاسو ته هر هغه څه وي چې ستاسو زړه ئې غواړي

او هر هغه څه چې تاسو ئې غوښتنه وکړئ، یوه داسې مېلمستیا چې د ډېر مهربان بخښونکي رب له لوري به وي!!

دلته پوښتنه راولاړېږي چې دا فرشتې څنګه او په کومې بڼې کې پر مؤمنانو نازلېږي؟ ځواب ئې دا دئ: همغسې لکه چې شیطانان بدو انسانانو ته ورځي او هغوی وسوسه کوي، فرشتې مؤمنانو ته ورځي او دغه ویناوي ورته تلقینوي چې په مخکنیو آیتونو کې راغلي.

قرآن فرمایي چې د انسان روح د فرشتو په لاس قبض کېږي او د هغه مرګ تصادفي او په خپل سر نه دئ.

وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلۡنَا فِي ٱلۡأَرۡضِ أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدِۭۚ بَلۡ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ كَٰفِرُونَ ١٠ قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمۡ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ تُرۡجَعُونَ ١١ السجده: ١٠-١١

او وئې ویل: آیا کله چې په زمکي کې ورک (او خاوري) شو بیا به په نوي پیدایښت کې وو؟! بلکې دوی د خپل رب د ملاقات په اړه کافران دي، ورته ووایه: د مرګ هغه فرشته تاسو وفات کوي (ستاسو روح قبض کوي) چې پر تاسو ګمارل شوې، بیا د خپل رب په لوري ګرځول کېږئ.

په دې مبارکو آیتونو کې دا لارښوونې ګورو:

- د آخرت منکرین وایي: آیا دا ممکنه ده چې مور ومرو، جسدونه مو خاوري او په زمکي کې متلاشي او ورک شي؛ بیا به په نوي پیدایښت کې پیدا کېږو؟! د دوی په اړه ویل شوي: دوی په اصل کې له خپل رب سره په مخامخېدو باور نه لري، له بیا ژوندون ئې انکار له دې کبله نه دئ چې دا کار ورته مستحیل او ناممکن برېښي، د انکار اصلي وجه ئې دا ده چې له خپل رب سره د ملاقات او د خپلو جرمونو له سزا سره د مخامخېدا منل ورته ګران کار دئ، په دې اړه د دوی کفر د دې باعث شوی چې له بیاژوندون انکار کوي.
- د دوی په ځواب کې ویل شوي: ستاسو مرګ کومه تصادفي او خپل سرې پېښه

نه ده، دا ځکه چې الله تعالی ستاسو د حفاظت او ساتنې بند و بست کړی او له خپلې خوا ئې ستاسې لپاره ساتونکي موظف کړي، دا ساتونکي د مرګ تر ثابتې نېټې ستاسو ساتنه کوي او د دې نېټې په رارسېدو سره ټاکلې فرشتې ستاسو روح قبض کوي. نو ستاسو د روح وتل د یوې دقیقې منصوبې له مخې ترسره کېږي، بدن مو متلاشي کېږي خو روح مو ساتل کېږي. الله تعالی به هغه ورځ چې ستاسو د بېرته ستنېدو لپاره ئې ټاکلې ده؛ دغې روح ته بیا بل کالبوت ورکړي.

د مرګ په کار ګمارل شوې فرشتې به د روح د قبضولو په دوران کې د نېک او بد انسان ترمنځ تفکیک کوي او له هر یوه سره به د دوی معامله بېله وي. چا چې په خپل ژوند کې د منافقت لار غوره کړې، ظاهر ئې یو رنګ او باطن ئې بل رنګ، د مسلمانانو په وړاندې په یوه څېره او د دوی شا ته په خفاء کې په بله څېره، د کافرانو په ډله کې کافر او د مسلمانانو په ډله کې مسلمان وي، فرشتې به د دوی د روح اخیستلو په وخت کې دوی په شا او مخ وهي.

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ ٢٧ محمد:٢٧

نوځنګه به وي چې فرشتې د دوی روح قبضوي په داسې حال کې چې پر مخ او شا ئې وهي.

هغه کسان چې په قدیر خدای د ایمان له دعوی سره سره د ضعف او ناتوانۍ احساس کوي، ذلت او اسارت ته غاړه ږدي او د دې په ځای چې د خپلې آزادۍ لپاره هجرت وکړي او په بل ځای کې د سرلوړي او آزاد ژوند د تر لاسه کولو هڅه وکړي، د سپکاوي او ذلت ژوند غوره کوي او دښمن ته د اسارت سرټیټوي، کله چې ملائکې د داسې کسانو روح قبضوي، د دوی د دې استدلال په ځواب کې چې د ضعف او ناتوانۍ له کبله ئې هجرت ونکړ، داسې وایي: آیا د الله زمکه پراخه نه وه چې هجرت مو کړی وی؟

إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا۟ فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا۟ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ قَالُوٓا۟ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا۟ فِيهَا ۚ

فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا ۹۷ النساء:۹۷

بې شکه هغه کسان چې ملائکي ئې روح قبضوي، په داسي حال کې چې دوی پر خپلو ځانونو ظلم کوونکي وي، ورته وایي به: تاسي په څه حالت کې وئ؟ وایي: مونږ په زمکه کې کمزوري او مستضعف وو، ورته وبه وایي: آیا د الله زمکه پراخه نه وه چې هجرت مو په کې کړی وی؟ نو دوی همغه دي چې مېشت ځای ئې دوزخ دئ او د ورګرځېدو څومره بد ځای.

دلته د هغو کسانو په اړه بحث شوی چې د هجرت له فرض کېدو وروسته ئې له هجرت ډډه کړې، په دارالحرب کې پاته شوي، څه عذر ئې نه وو، هسي د الله لپاره له خپل کور، کلي وتل او له خپل مال، دولت لاس اخیستل ورته ګران وو، د دوی په اړه لاندي وضاحتونه شوي:

- دوی پر خپل ځان ظلم کوي او خپله دنیا او آخرت تباه کوي.
- د مرګ په وخت کې به ئې ملائکي دا بهانه د منلو وړ نه ګڼي چې وایي: مجبور او ناتوانه وو.
- ملائکي به ورته وایي: آیا د الله دا پراخه زمکه دومره درباندي تنګه شوې وه چې د هجرت لپاره مو کوم ځای نه شو موندلی تر څو له خپل دین او ایمان سره هلته تللي وی او د کفر له سلطې مو ځان آزاد کړی وی؟!
- د دوی مېشت ځای دوزخ دئ.

د فرشتو ډېل ډېل ټولګي او اصناف دي، هر ټولګي ته ډېله ډېله دنده سپارل شوې او د خپلې مشخصې وظیفې او دندي پوره علم او پوهه ورکړی شوې. د انسان په نسبت د دوی پوهه محدوده ده، دوی ته د انسان په خبر د داسي جامع پوهي د تر لاسه کولو استعداد نه دئ ورکړی شوی چې هر څه پېژندی او په هر څه پوهېدی شي؛ بلکي د خپلې مشخصې دندي محدود علم ورکړی شوی، قرآن عظیم الشأن په دې اړه فرمایي:

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ

هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٣١ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ٣٢ البقره: ٣١-٣٢

او آدم ته ئې نومونه ورزده کړل، بيا ئې ملائکو ته وړاندې کړل، نو وئې ويل: د دغو پر نومونو مي خبر کړئ؛ که رښتيني ياست. وئې ويل: پاکي ده تا لره، مونږ له هغه پرته چې تا راښودلي هيڅ علم نه لرو، ته خو بې شکه چې ښه پوه او ښه د حکمت خاوند يې.

له دې آيت څو مهم مطالب تر لاسه کولی شو:

- الله تعالی آدم عليه السلام او د ده نسل ته پر ملائکو باندې دا فضيلت ورکړی چې علم ئې تر فرشتو جامع دئ، د هرڅه د پېژندلو او هغه ته د خاص نوم ورکولو استعداد په کې اېښودل شوی، خو ملائکې داسې دي چې هر صنف ئې د خپل خاص کار په اړه علم لري او د نورو شيانو په اړه نه پوهېږي، هر څه پېژندل او بيا هغه ته خاص نوم ورکول د انسان ځانګړتيا ده، دا خصوصيت په بل هيڅ مخلوق کې نشته، د زمکې د خلافت لپاره همداسې يوه مخلوق ته ضرورت وو، ملائکو دا کار نه شو کولی. متأسفانه ځينې داسې ګمان کوي چې ملائکو غوښتل د زمکې خلافت د دوی په واک کې وي او بل چا ته ورنکړی شي، الله غوښتل دوی په دې ملامت کړي او ورته ثابته کړي چې تر تاسو آدم عليه السلام د دې مقام لپاره وړ دئ، نو آدم عليه السلام ته په غوږ کې وويل شو چې د دې او هغه شيانو نومونه څه دي، بيا د همدغو شيانو د نومونو په اړه له ده او ملائکو امتحان واخيستل شو، ملائکې ناکامه او دی بريالی شو. حال دا چې نه دا کار د امتحان اخيستو لپاره ترسره شوی، نه ملائکې داسې دي چې د الله له حکم مخالفت وکړي او د ځان لپاره کومه دنده وغواړي او نه په داسې امتحان سره د آدم عليه السلام وړتيا ثابتېدی شي. دا له اسرائيلي رواياتو اخيستل شوي آراء دي، په دې کې هم الله تعالی ته د عدل او عقل خلاف کارونه منسوب شوي او هم ملائکو ته د ګناه کارونه! الله تعالی خو نه د عدل خلاف کار کوي او نه د عقل، دا تأويل هم د عدل منافي دئ هم د مشاهدې، داسې امتحان چې په هغه کې يوه ته نقل ورکړی شي د عدالت منافي امتحان دئ او

مونږ په مشاهدې سره ګورو چې آدم علیه السلام او اولاد ته ئې د ټولو شیانو نومونه نه دي ښودل شوي، په څو دلائلو:

- که ده ته نومونه ورښودل شوي وی نو باید ترقیامته د ده په ټول اولاد کې همدا نومونه پاته وی، د ده عرب او عجم زامنو باید ورته نومونه کارولی او د ټولو ژبه یوه وی، خو عملاً ګورو چې نه ژبه یوه ده او نه نومونه. دا دوی ولې د قرآن د آیتونو داسې تعبیرونه کوي چې د مشاهدې خلاف دي، آدم علیه السلام ته به نومونه همغسې ښودل شوي وي لکه د ده اولاد ته چې ئې ښیي، د آدم علیه السلام قصه خو ئې د دې لپاره راوړې چې د ده اولاد ته وښیي چې پر تاسو مي دا او دا نعمتونه پېرزو کړي، تاسو ته مي پر ټولو مخلوقاتو فضیلت درکړ، پر ملائکو هم، د هر څه پېژندل او خاص نوم ورته وضع کول ستاسو هغه ځانګړتیا ده چې هیڅ مخلوق ته نه ده ورکړی شوې، په کوم ترتیب چې الله تعالی د آدم علیه السلام اولاد ته نومونه ښیي همداسې ئې آدم علیه السلام ته ښودلې، د آدم علیه السلام هر لمسی چې پیدا شي نو هر څه ته لاس اچوي، یوه خوا بله خوا ئې ګوري، نوم ورته ږدي، مور، پلار، ډوډۍ او اوبو ته له خپلې خوا نومونه ږدي، په سر کې خوراك او څښاك په ژړا غواړي، چې لږ لوی شي خپلو ضروري شیانو ته داسې وړوکې وړوکې نومونه کېږدي چې خپله مور وربانديې پوهولی شي، که ئې مور پلار خپله ژبه وربانديې تحمیل نه کړي نو ځان ته به نوې ژبه او نومونه غوره کړي، آدم علیه السلام ته د نومونو د ښودلو معنی دا ده، نه هغه چې په اسرائیلي روایاتو کې راغلې.
- د ټولو شیانو علم له الله پرته هیڅا ته ممکن نه دئ، آدم **علیه السلام** او اولاد ئې دا توان نه لري چې د ټولو شیانو نومونه زده او حفظ کړی شي، حافظه ئې دومره ظرفیت نه لري.
- دا خبره مو باید تل په پام کې وي چې قرآن د حق او باطل د پېژندو لپاره وروستی معیار او ملاك دئ، هره اختلافي خبره باید قرآن ته محول شي او یوازې هغه خبره حق وګڼو چې له قرآن سره موافق وي، روایت به د قرآن په تله تلو، نه دا چې د قرآن آیت د روایت لپاره تأویل کړو! دا خو هغه کار دئ چې اهل کتابو وکړ او په نتیجه کې ئې د الله کتاب شا ته وغورځاوو، په روایاتو پسې ولاړل او په

اختلافاتو اخته شول، حاشا و کلا چې صحابه دي هغه خبره وکړي چې قرآن نه وي کړې، صحابه خو د قرآن لومړي زده کوونکي او حاملان وو، تر هرچا ښه وربانديي پوه شوي وو، له هغه چا ئې مخامخ اوربدلی وو چې دا قرآن وربانديي نازل شوی وو، څنګه به هغوی د قرآن خلاف خبره کوي؟ که کله له داسي روايت سره مخامخ کېږو چې له قرآن سره اړخ نه لګوي نو د دې په ځای چې د قرآن آيتونه د روايت لپاره تأويل کړو بايد ووايو چې يا راوي اشتباه کړې او يا مروي عنه د اهل کتابو خبره کوله او اوربدونکي ګمان کړی چې دا د ده خپله خبره او رأيه ده او نورو ته ئې د ده د خبري په توګه انتقال کړې. په رواياتو کې بې شمېره داسي روايات شته چې په اصل کې د اهل کتابو روايات دي خو صحابه وو ته منسوب شوي.

- د (علم آدم الاسماء کلها) تفسير بايد تر هر څه د مخه په خپله په قرآن کې ولټوو او وګورو چې (علَّم) په کومه معنی راغلی؟ قرآن مونږ ته د دې وضاحت کړی، د قرآن په ژبا کې په دې پوهېدل آسان دي چې آدم عليه السلام ته د اسماوو تعليم او ښوونه داسي ده لکه چې د ده اولاد ته د بيان د تعليم په اړه ئې فرمايلی: (علمه البيان: خبري کول ئې وروښودل). الله تعالی انسان ته د وينا استعداد ورکړی، دا ښوونه داسي نه ده چې د پيدايښت له لومړۍ ورځې خبري کولی شي، بلکې ورو ورو ئې زده کړي، همدا راز ئې د ټولو شيانو د پېژندو او هر يوه ته د خاص نوم ورکولو استعداد ورکړی.

- آدم عليه السلام له دې کبله په زمکه کې د خلافت لپاره تر فرشتو غوره دئ چې ده ته تر فرشتو د جامع علم او پوهي استعداد ورکړی شوی، چې له هر څه سره مخامخ شي نو د تفحص او تجسس حس ئې وهڅوي، د هغه پلټنه کوي، د هغه د پېژندلو هڅه کوي او په خصوصياتو ئې له پوهېدو وروسته هغه ته مناسب نوم غوره کوي.

- د انسان ټوله پوهه او علم د نومونو او اسماوو مجموعه ده، خو ګورو چې د نومونو غوره کول د انسان کار دئ، هغه په خپله د يوه شي له پېژندلو او جوړولو وروسته هغه ته مناسب نوم غوره کوي، همدا وجه ده چې په مختلفو قومونو کې د اشياوو نومونه بېل بېل دي. که دا نومونه الهامي وی بايد د آدم عليه السلام په

اولاد کي ثابت پاته شوي او له يوې پېړۍ بلي ته انتقال شوي وی.

- له بلي خوا د انسان د حافظې ظرفيت محدود دئ، يو معين شمېر الفاظ حفظ کولی شي، د ټول عالم د ټولو شيانو نومونه د ده په محدودي حافظې کي نه ځايېږي، داسي جامع او کلي علم يوازي له عليم الله سره دئ، نو آدم عليه السلام ته د هر څه د نوم ښودلو معنی دا ده چي آدم عليه السلام ته ئې د هر څه د پېژندلو او په مناسب نوم د هغه د نومولو استعداد ورکړ، په زمکه کي د خلافت لپاره همدا استعداد ضروري دئ، فرشتو ته دا استعداد نه دئ ورکړی شوی، د هغوی علم محدود دئ، هره ډله ئې يوازي د خپلې مشخصې دندي په اړه علم او پوهه لري.
- د فرشتو په نسبت دا غوره والی يوازي آدم عليه السلام ته مختص نه دئ بلکي د ده د ټول نسل لپاره دئ؛ دا ځکه چي د زمکي خلافت ده او د ده اولاد ته ورکړی شوی، بايد دا استعداد د ده په ټول نسل کي هم موجود وي.
- فرشتو ته امر شوی چي آدم عليه السلام ته سجده وکړي، په دې اړه د مفسرينو ترمنځ پوره اختلاف شته چي آيا دا سجده د تعظيم سجده وه که د شکر، آدم عليه السلام ته وه او که د آدم عليه السلام په لوري او الله تعالی ته. غوره رأيه دا ده چي فرشتې د آدم عليه السلام په وړاندي په انقياد او مننې مکلف شوې، کېدی شي د دې انقياد د اظهار لپاره ئې کوم خاص حرکت هم ترسره کړی وي، لکه د لمر، ستورو او ونو له سجدې چی مراد کامل انقياد او مننه ده، نه د انسان په شان تندی پر زمکه اېښودل، دا ځکه چي دوی د انسان په شان نه دي چي ملا او زنګون ولري، کوپ شي او تندی پر زمکه کېږدي. د آدم عليه السلام په وړاندي د فرشتو له انقياد سره، د زمکي او آسمانونو هر څه انسان ته مسخر شول، دا ځکه چي ملائکي د دې عالم د چارو سمبالوونکي دي، د دوی له انقياد سره به هر څه د انسان په وړاندي منقاد او مسخر وي، لکه چي قرآن فرمايي:

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مِّنۡهُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ١٣ الجاثيه:١٣

او تاسو ته مو ټول هغه څه چي په آسمانونو کي دي او هغه څه چي په زمکه کي

دي مسخر کړل، يقيناً په دې کې هغه قوم ته نښې دي چې فکر کوي.

دا آيت په ډېر صراحت سره وايي چې فرشتې هم د عالم د نورو شيانو په څېر انسان ته مسخر دي، د زمکې او آسمانونو هر څه به په هغه صورت کې انسان ته مسخر وي چې سمبالوونکې فرشتې ئې انسان ته منقادي وي، له دې معلومېږي چې دا د آدم عليه السلام په وړاندي د فرشتو انقياد يوازي د ده لپاره نه وو بلکې د ده د اولاد لپاره هم وو. موږ عملاً ګورو چې د کوم کار اراده کوو، که له زمکې ډېره را پورته کوو، له وني مېوه را شکوو، له ډبرو اوسپنه راوباسو او موټري او جهازونه تر جوړوو، زموږ په ټولو کړو وړو کې فرشتې زموږ له ارادې سره سم خوځېږي او په دې ترتيب موږ ته د هغه کار د تر سره کولو توفيق را په برخه کېږي چې د کولو اراده ئې کوو، که داسې نه وی نو انسان به د جماداتو په څېر وو او په خپله خوښه به ئې د کوم کار د کولو توان او قدرت نه درلود.

انسان ته داسې فرشتې ټاکل شوې چې د ده څارنه کوي، هره خبره او هر عمل ئې ليکي، دا فرشتې هره دوشنبه او پنجشنبه ليکل شوې عمل پاڼې پورته وړي او ځای ئې نوري فرشتې نيسي. فرشتې د الله په عبادت کې لګيا وي، د الله اوامر ترسره کوي، د ده ستاينه کوي او مؤمنانو ته له الله بخښنه او مغفرت غواړي، لکه چې قرآن فرمايي:

ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْۖ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ٧ رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ٨ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوۡمَئِذٖ فَقَدۡ رَحِمۡتَهُۥۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ٩ المؤمن:٧-٩

هغه چې عرش پر اوږو وړي او هغه چې شاوخوا ئې دي د خپل رب له ستاينې

سره تسبیح وایي، پر ده ایمان لري او هغو ته بخښنه غواړي چې ایمان ئې راوړی؛ (وایي) اې زمونږ ربه! د رحمت او علم له پلوه هر څه ته په پراخه پیمانه رسېدلی یې، نو هغو ته بخښنه وکړه چې توبه ئې کړې او ستا د لاري متابعت ئې کړی او د دوزخ له عذاب ئې وساته، اې زمونږ ربه! هغه تلپاتې جنت ته ئې ننباسه چې تا ئې ژمنه ورسره کړې او د دوی له پلرونو، د دوی له مېرمنو او د دوی له اولاد هغه هم چې صالح وي، یقیناً چې ته باحکمت عزتمن یې، له بدیو ئې وساته، څوك چې ته په دې ورځ له بدیو وساتې نو پېرزوینه دي پرې کړې، او دا همغه سټره بریا ده.

د دې مبارکو آیتونو لارښوونې دا دي:

- مؤمنانو ته هغه فرشتې دعاء کوي چې الله تعالی ته ډېرې نږدې او مقربې دي، عرش پر اوږو وړي او د عرش شاوخوا کې د خپل رب په ستاینې او تسبیح لګیا دي، هغه چې د مؤمنانو په څېر دي او پر الله تعالی ایمان لري، دوی هغو ته بخښنه غواړي چې ایمان ئې راوړی، په خپلو دعاګانو کې وایي: اې زمونږ ربه! ستا رحمت او علم پراخ دئ، هر څه ئې احتوی کړي، د خپل رحمت او علم له پلوه هر څه ته په پراخه پیمانه رسېدلی یې، یعني ستا رحمت پر هر څه وزر غوړولی او هیڅ څه ستا د پراخ علم له دائرې بهر نه دئ پاته. هغو ته بخښنه وکړه چې توبه ئې کړې او ستا د لاري متابعت ئې کړی او د دوزخ له عذاب ئې وساته، ته د خپل رحمت له مخې د هغوی توبه قبوله کړه، ته ښه پوهېږې چې څوك په رښتینې توګه توبه کوي او څوك ستا د لاري متابعت کوي، اې زمونږ ربه! هغه تلپاتې جنت ته ئې ننباسه چې تا ئې ژمنه ورسره کړې او د دوی له پلرونو، د دوی له مېرمنو او د دوی له اولاد هغه هم چې صالح وي، یقیناً چې ته باحکمت عزتمن یې. د مؤمنانو په اړه د فرشتو وروستۍ دعاء دا ده: اې زمونږ ربه! له بدیو ئې وساته، څوك چې ته په دې ورځ له بدیو وساتې نو پېرزوینه دي پرې کړې، او دا همغه سټره بریا ده. د دې دعاء په تعبیر کې د مفسرینو تر منځ د اختلاف شاهد یو، ځینې (یومئذ) د قیامت ورځ ګڼي او ځینې ئې د دنیا ننۍ ورځ، ځینې (السیئات) د ګناهونو سزا بولي او ځینې ئې په اصلي معنی نیسي او د بدیو او ګناهونو په معنی ئې تعبیروي، غوره او دقیق تعبیر د دوهمې ډلې تعبیر دئ، په څو دلائلو: ۱- د دوزخ له اوره د مؤمنانو د

ژغورني دعاء تر دې وړاندې تېره شوې (وقهم عذاب الجحيم) تکرار ته ئې ضرورت نشته، ۲- د (السيئات) اصلي معنی ګناه او بدي ده نه سزا ئې، صحيح نه ده چې اصلي معنی ئې له کومې اړتيا پرته پرېږدو او د سزا په معنی ئې ونيسو. ۳- د فرشتو دا دعاء د قيامت د ورځې دعاء نه ده چې يومئذ د قيامت ورځ وګڼو، نن او دغه مهال چې مؤمنان په دنيا کې ژوند کوي فرشتې هغوی ته دعاء کوي.

پر فرشتو د ایمان غوښتنې

څوك چې په دې حقیقت ایمان لري چې په دې عالم کې هر څه د الله په اراده او د الهي سننو سره سم او د هغو فرشتو په لاس ترسره کېږي چې د الله له لوري ورباندې ګمارل شوې هغه به نه یوازې دا چې په هیڅ حالت کې د یوازیتوب احساس نه کوي؛ بلکې د الله په معیت به ډاډه وي او باور به لري چې الله به ئې په خپلو نامرئي لښکرو تأیید کوي، لکه چې قرآن د بدر د جګړې په ارتباط فرمایي:

وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدۡرٖ وَأَنتُمۡ أَذِلَّةٞۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ١٢٣ إِذۡ تَقُولُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ أَلَن يَكۡفِيَكُمۡ أَن يُمِدَّكُمۡ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ ١٢٤ بَلَىٰٓۚ إِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ وَيَأۡتُوكُم مِّن فَوۡرِهِمۡ هَٰذَا يُمۡدِدۡكُمۡ رَبُّكُم بِخَمۡسَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ١٢٥

آل عمران:۱۲۳-۱۲۵

او یقیناً چې الله په بدر کې تاسو ته نصرت او بریا درکړه په داسې حال کې چې تاسو کمزوري وئ، نو له الله ووېرېږئ تر څو مو شکر کړی وي. کله چې تا مؤمنانو ته ویل: آیا دا درته کافي نه ده چې ستاسو رب مو په دریو زرو رالېږل شویو ملائکو مرسته وکړي؟ هو! که صبر او تقوی وکړئ او دوی په همدې شور ځوږ درباندې راشي، نو ستاسو رب به مو په پنځو زرو نښانمنو ملائکو مرسته وکړي.

یعني د صبر او تقوی په نتیجه کې به الله تعالی د دښمن له شمېر سره برابرې فرشتې ستاسو مرستې ته رالېږي، که د دښمن فوځ درې زره وي نو الله به ستاسو مرستې ته درې زره ملائکې راولېږي، که پنځه زره شو پنځه زره به راولېږي، که

هغوی له شور ځوږ او مستۍ سره او ناڅاپي پر تاسو برید وکړي الله تعالی به هم ځانګړې ملائکې له خپلو خاصو نښانونو سره راولېږي، مه د دوی له شمېر وېره ولرئ او مه ئې له ظاهري شان شوکت.

همدا را ز فرمايي:

ٱ إِذۡ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمۡ فَثَبِّتُواْ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ سَأُلۡقِي فِي قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعۡبَ فَٱضۡرِبُواْ فَوۡقَ ٱلۡأَعۡنَاقِ وَٱضۡرِبُواْ مِنۡهُمۡ كُلَّ بَنَانٖ ١٢ الانفال:١٢

هغه وخت چې ستا رب فرشتو ته وحي کوله چې زه درسره يم، نو هغه کسان ثابت قدمه کړئ چې ايمان ئې راوړی، ژر به د هغو خلکو په زړه کې وېره واچوم چې کافران شوي، نو سرونه ئې ووهئ او هر هر بند ئې ترې ووهئ. دا د دې لپاره چې له الله او د ده له رسول سره ئې مخالفت وکړ او څوک چې له الله او رسول سره ئې مخالفت وکړي نو يقيناً چې الله سخت عذاب ورکوونکی دئ. همدا دئ نو وئې څکئ او دا چې کافرانو لره د اور عذاب دئ.

د دې مبارکو آيتونو اساسي لارښووني دا دي:

- الله تعالی د بدر په جګړې کې ملائکو ته امر وکړ چې زه درسره يم، درومئ د مؤمنانو قدمونه ټينګ او عزم ئې مضبوط کړئ او په دوی کې صبر او استقامت راپيدا کړئ.
- مؤمنان دي ډاډه وي چې الله تعالی به حتماً د کافرانو په زړونو کې وېره او خوف اچوي، د هري نښتي پايله د جنګيالیو په وېرې او زړه ورتيا پورې تړلې ده، هغه لوری به بريا ترلاسه کوي چې په ډاډه او مطمئن زړه سره د دښمن مقابله کوي او هغه لوری به له ماتې سره مخامخ کېږي چې وېره ئې په زړه کې راولاړه شوې.
- مؤمنانو ته ويل شوي چې د جګړې په مهال خپله ټوله توجه دې خوا ته واړوئ چې د دښمنانو سرونه قلم کړئ او بندونه ئې قطع کړئ.

- دا د دوی د هغه مخالفت سزا ده چې له خپل رب او د ده له پیغمبر سره ئې کړی، شدید العقاب رب به دوی ته ستاسو په لاس همدا سزا ورکوي.
- دا په دنیا کې د دوی پایله ده او په آخرت کې ئې ځای د دوزخ اور دئ.

ځینو مفسرینو هغو روایاتو ته اعتبار ورکړی چې وایي: فرشتو د بدر په جګړې کې مخامخ او عملاً برخه اخیستې ده او د کافرانو د سرونو او بندونو په وهلو کې ئې ونډه درلوده، ځینو نورو ویلي چې دوی دا کار د مجاهدینو په لاس کړی، خو ځینو نورو دا روایات د اعتناء وړ نه دي ګڼلي، ځکه چې نه د آیت الفاظ دا مفهوم افاده کوي او نه دا د الله تعالی سنت دئ چې د فرشتو په ذریعه د کافرانو مقابله وکړي، د قرآن د وینا له مخې فرشتې د عذاب نازلولو لپاره ګمارل کېږي، نه د دې لپاره چې د مجاهدینو په څنګ کې له کافرانو سره وجنګېږي، که داسې وی نو یوه فرشته د ټولې نړۍ د کافرانو د مقابلې لپاره کفایت کوي.

آیت په صراحت سره وایي چې د فرشتو دنده یوازې دا وه چې د مؤمنانو زړونه مضبوط او قدمونه ټینګ کړي. د الله تعالی سنت دا دئ چې کافرانو ته د مجاهدینو په لاس سزا ورکوي.

همدا راز فرمایي:

ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ٢٦ التوبه:٢٦

بیا الله خپله ډاډېینه پر خپل رسول او پر مؤمنانو نازله کړه او هغه فوځونه ئې راولېږل چې تاسو نه لیدل او هغه کسان ئې تعذیب کړل چې کافران شوي وو او همدا د کافرانو سزا ده.

د احزابو د جګړې په ارتباط فرمایي:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ٩ الاحزاب:٩

اې هغو چې ایمان ئې راوړی! پر تاسو د هغه مهال الهي پېرزوینه دریاد کړئ چې لښکري درته راغلې نو موږ سیلۍ پرې ولېږله او داسي لښکري چې تاسو ونه لیدلې، او الله د هغه څه ښه لیدونکی وو چې تاسو کول،

دا آیت د احزابو هغي سختي نښتي ته ګوته نیسي چې د مسلمانانو په ضد ټول مخالفین یو ځای شوي وو، د قریشو تر مشرۍ لاندي پر مدیني د پرېکنده برید لپاره خوځېدلي وو، غوښتل ئې له مسلمانانو سره خپله ستونزه د تل لپاره حل کړي، مدینه دا د اسلام ستر او یوازینی مرکز ونیسي، مسلمانان ترې وشړي او داسي څوک پرې مسلط کړي چې د دوی خوښ او د اسلام په ضد د دوی ملګري وي، یهودانو او منافقینو هم دوی ته په جنګ کې د ملګرتیا ډاډ ورکړی وو، د عربو په تاریخ کې تر ټولو ستر فوځ د برید لپاره چمتو شوی وو، مسلمانانو د مخامخ مقابلې توان په ځان کې نه لېدو، د یوه خندق په کیندلو سره ئې غوښتل د دوی مخه ونیسي، محاصره نږدې یوه میاشت اوږده شوه، د اضطراب او پرېشانۍ حالت ئې داسي وو چې د ځینو زړونه پوړېدل، ځیني د الله تعالی د وعدو په اړه شکمن شول، ځینو ټمنا کوله چې کاش په مدینه کې نه وی، ځینو د نفاق لاره غوره کړه او دښمن ته ئې د دوستۍ پیغامونه لېږل، الله تعالی دغه ستر فوځ په خپلو غیبي لښکرو مات کړ، سخته سیلۍ ئې پر دښمن مسلطه کړه، داسي چې آسونه او اوښان ئې تښتېدل، خیمې ئې ړنګې شوې، دېګونه ئې نسکور شول، له تېښتي پرته ئې بله چاره نه موندله، هغه ستر لښکر په څو شېبو کې خور وور شو، کله چې رڼا شوه او مسلمانانو د دښمن لوري ته وکتل هیڅوک ئې تر سترګو نشو، ډاګ ئې تش او سپېره وموند.

څوک چې په فرشتو ایمان لري او په دې باور وي چې الله تعالی د ده ځارنه کوي او فرشتې د ده هره خبره او هر کار لیکي، هغه به په خپلو خبرو او په خپلو کړو وړوکي محتاط وي، د داسي څه له ویلو او کولو به ځان ساتي چې فرشتې ئې د ګناه په توګه د ده په عمل پاڼه کې ثبتوي.

ډېره عجیبه ده چې انسان دي هم په دې باور ولري چې د ده شي او چپ اړخ ته داسي حساس او دقیق ځارونکي ګمارل شوي چې هره شېبه، په هر حالت او په

هر ځای کې د ده هره خبره اوري او د ده هر څه ګوري او هغه لیکي، تر څو ئې په لیکلې توګه خبیر او بصیر خدای ته وړاندي کړي، خو سره له دې اعتقاد هغه د ګناه جرأت هم کوي!

همدا راز څوك چې له زړه په دې حقیقت باور ولري چې پدې عالم کې هر څه د الله تعالی په اراده او د الهي سننو سره سم، د هغو ملائکو په لاس ترسره کېږي چې د ټولو کارونو سمبالول ورته سپارل شوي، هغه به هیڅکله له پېښو او حوادثو مأیوس نشي، که څه هم په ظاهر کې خطرناکې او هیبت ناکې وي او د ده په ضرر، دا ځکه چې هغه په دې ایمان لري چې د دې عالم پېښي نه تصادفي دي او نه په خپل سر، هره پېښه د الله تعالی په اراده تر سره کېږي او خامخا د هغه تر شا کوم مصلحت او حکمت مضمر دئ.

پر قضاء او قدر ایمان

معنی

دلائل

او غوښتنې ئې

پر قضاء او قدر ایمان

د قضاء او قدر موضوع یوه له هغو مهمو اعتقادي موضوعاتو ده چې ډېر بحثونه پرې شوي، د علماوو تر منځ ډېر اختلاف پرې راولاړ شوی، دښمنانو ډېر اعتراضات پرې کړي، ډېرو ته تر ټولو پېچلي موضوع برېښېدلې، ځینو په دې اړه داسي څه ویلي چې موضوع ئې د توضیح په ځای مزید پېچلي کړې او خلکو ته ئې سؤالونه او شبهات راپیدا کړي، ځینو په دې اړه له بحث کولو ممانعت کړی او ویلي ئې دي چې باید په مجمله توګه ئې ومنو، له ژور او تفصیلي بحث ډډه وکړو. مخکې له دې چې تفصیلي بحث ته ننوځو باید ووایو چې په مختصره توګه په قضاء او قدر د ایمان معنی دا ده:

- الله تعالی د هر انسان او هر مخلوق برخلیك له مخکې ټاکلی، دا برخلیك نه بدلېدونکی دئ، هیڅوك او هیڅ څه نشي کولی په دې کې بدلون راولي.
- انسان یوازي هغه څه کولی شي چې الله تعالی ورته مقدر کړي، الله تعالی ئې وغواړي او ده ته ئې د کولو توفیق ورکړي.
- د عالم له پیدایښت تر قیامت پوري چې کومې پېښې رامنځته کېږي په لوح محفوظ کې لیکل شوې، هره پېښه به په خپل ټاکلي وخت او خپل ثابت ځای کې واقع کېږي.

کم علمه او د سطحي نظر خاوندانو ته په دې خبرو کې اشکال په نظر ورځي، ګمان کوي چې د دې عقیدې له مخې باید انسان داسي بې واکه، محکوم او مجبور مخلوق وګڼو چې په خپله خوښه او اختیار نه ښه کار کولی شي او نه بد، د خپلې دغې غلطي انګېرني په اساس اعتراض کوي چې که د انسان برخلیك او مقدرات له

مخکې ټاکل شوي وي او په دې مقدراتو کې هیڅ ډول تغییر نشي راتلی، نو ولې به انسان د ښه یا بد عمل په سبب مکافات او مجازات کېږي؟!!

په مسلمانانو کې هم ځینې داسې دي چې د (تقدیر) تر څنګ د (اختیار) منل ورته ګران برېښي او کله کله په دې اړه د داسې مغالطې مرتکب شي چې له هغې وتل او سمه لار موندل ورته محال شي. ځینې په هغو نصوصو استناد او استدلال کوي چې وایي: انسان خپله لار په خپله خوښه غوره کوي، د ده نېک او بد عمل د ده خپل انتخاب دئ، خوښه ئې د کفر لار او د شیطان ملګرتیا غوره کوي او که د ایمان لار او د الله تعالی بندګي، یوه ئې دوزخ ته بیایي او بله جنت ته، جنت د ده د نېکو عملونو بدله او دوزخ د ده د بدو عملونو سزا ده. او ځینې په هغو نصوصو تکیه کوي چې انسان د مقدراتو په وړاندې خاضع او تسلیم ګڼي او مقدرات ثابت او تغییر نه منونکي. د قضاء او قدر په اړه چې کوم آیتونه او روایات راغلي، په تعبیر کې ئې مسلمانان په دریو ډلو وېشل شوي:

۱. هغه چې انسان د مقدراتو په وړاندې داسې بې واکه، مجبور او محکوم مخلوق ګڼي چې برخلیك ئې له مخکې ټاکل شوی، دی ئې د بدلولو توان نه لري، د ده افعال او کړه وړه نه د ده د خپلې ارادې زېږنده دي او نه ئې د خپل ذاتي توان او ځواك محصول، اراده ئې د الله تعالی د ارادې تابع او ځواك ئې الهي توفیق دئ، دا ډله د جبریه په نامه نومول شوې. د دوی د عقیدې او باور خلاصه دا ده:

- انسان په خپلو افعالو کې خپلواك نه دئ.
- ځینې انسانان سعید او بختور او ځینې شقي او بد بخت پیدا شوي.
- ځینې انسانان د جنت لپاره پیدا شوي او ځینې د دوزخ لپاره،
- جنتي به خامخا د جنت کارونه کوي او دوزخي د دوزخ، نه دا خپل برخلیك بدلوی شي او نه هغه!
- که الله تعالی څوك جنت یا دوزخ ته لېږي دا پوښتنه نه شي ترې کېدی چې ولې؟ که ټول انسانان دوزخ ته ولېږي نو ظلم ئې نه دئ کړی او که ټول جنت ته ولېږي بې عدالتي ئې نه ده کړې. دا ځکه چې ظلم هغه څه ته وایي چې څوك د

بل په مال او حق تېرى وکړي، انسانان ټول د ده مخلوق او دى ئې ټولواك دئ، د دوى په اړه هره پرېکړه د ده حق دئ.

۲- هغه چې د پورتنۍ ډلې په مقابل کې ده، انسان په خپلو افعالو کې مستقل او خپلواك ګڼي، د ده ټول افعال د ده د خپلې ارادې زېږنده بولي، د دوى له نظره جنت د مؤمن حق دئ چې خامخا ئې بايد ترلاسه کړي او دوزخ د کافر د بدو عملونو سزا ده چې بايد ورسره مخامخ شي، دوى د مخکنۍ ډلې عقيده او مجبوروونکى تقدير او برخليك د الهي عدل خلاف ګڼي، دوى د قدريه په نامه ياد شوي، چې د باور خلاصه ئې دا ده:

- د انسان هر عمل په خپله د ده له لوري دئ، هم بد عمل په خپله خوښه کوي او هم نېك عمل، مخکنۍ ډله د انسان ټول افعال الله تعالى ته منسوبوي او دوى ټول انسان ته منسوبوي.
- جنت ته به هغه څوك دروميِ چې د جنتيانو عمل ئې کړى وي او دوزخ به د هغه چا ځاى وي چې د دوزخيانو عملونه ئې کړي.

دا دواړه ډلې د خپلې عقيدې په ملاتړ کې په خاصو او ځانګړو نصوصو استناد کوي او د مقابل طرف د استناد وړ آيات تأويلوي او روايات ئې يا نه مني او يا ئې د آيتونو په څېر تأويلوي.

۳- د دغو دواړو ډلو په مقابل کې درېيمي ډلې منځنۍ لار غوره کړې، د انسان په نسبي اختيار او نسبي محکوميت باور لري. دوى د اهل سنت و جماعت په نامه يادېږي او د امت اکثريت جوړوي.

اهل سنت و جماعت په دې عقيده دي چې انسان نه مجبور مطلق دئ او نه مختار مطلق، بلکې په يوې محدودې کې د اختيار خاوند دئ، د دوى له نظره د انسان په اړه دا عقيده درلودل چې هغه په مطلقه توګه محکوم او مجبور دئ هم د واقع خلاف خبره ده، هم له څرګندو نصوصو سره متصادم او هم د الهي عدالت خلاف، عملاً ګورو چې انسان نه د جماداتو په څېر بې واکه او محکوم دئ او نه داسي فعال مايشاء چې هر څه ئې زړه وغواړي وئې کړى شي، خبره داسي نه ده بلکې د ځينو کارونو د کولو واك او اختيار لري او د ځينو له کولو عاجز او ناتوانه، د

همدغه واك او اختيار له كبله له هغه سره محاسبه كېږي، ده ته چې د كومو كارونو كول ممكن دي د هغوى له منځه د يوه انتخاب كولى شي، خو د ده په دې انتخاب چې كوم نتائج مرتب كېږي، دى ئې په خپله نه بلكې الله تعالى ئې پرې مرتب كوي، په دې لار كې چې دى له كومو لوړو ژورو سره مخامخ كېږي دا ټول د ده له واكه بهر شيان دي، كه هغه مجبور او بې اختيار وى نو نه محاسبه ورسره صحيح وه او نه ئې مجازات، دا ځكه چې د هغه چا مجازات او تعذيبول د عدالت خلاف كار دئ چې د اختيار او واك خاوند نه وي او د هر كار په كولو اړ شوى وي، الله تعالى په خپلو بندگانو ظلم نه كوي، څنگه به هغه څوك تعذيبوي چې بل گناه ته اړ كړى وي، الله تعالى خو د مجبوريت او اضطرار په وخت كې حرام كار هم انسان ته روا كړى.

جبريه د خپلې عقيدې د اثبات لپاره په دې آيت تر هر څه زيات استناد كوي:

وَٱللَّهُ خَلَقَكُمۡ وَمَا تَعۡمَلُونَ ٩٦ الصافات:٩٦

چې ترجمه ئې داسي كوي: او الله هم تاسو پيدا كړي يئ او هم ستاسو عملونه!

يعني دا تاسو نه يئ چې خپل عملونه ترسره كوئ بلكې ستاسو عملونه هم د الله تعالى له لوري پيدا كېږي!! د خپلو عملونو پرېكړه تاسو نه كوئ الله تعالى ئې كوي!!

د دغې ژباړې او استدلال په اړه بايد ووايو:

- دا ژباړه ناسمه او د آيت د مراد او مقصد خلاف ده. راشئ د دې آيت الفاظو ته لږ ځير شو او وگورو چې د آيت دقيقه او سمه ترجمه كومه ده؟ دا په اصل كې د ابراهيم عليه السلام د هغې جامع وينا يوه برخه ده چې خپل مشرك قوم ته ئې كړې، په صحيح ترجمې او معنى ئې په هغه صورت كې سم پوهېدى شو چې دا آيت او تړې مخكنى يو ځاى په پام كې ونيسو، د دواړو آيتونو ترتيب داسي دئ:

قَالَ أَتَعۡبُدُونَ مَا تَنۡحِتُونَ ٩٥ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمۡ وَمَا تَعۡمَلُونَ ٩٦

الصافات: ٩٥-٩٦

وئې ويل: آيا د هغه څه عبادت كوئ چې تاسو ئې (په خپله) تراشئ؟ حال دا چې

الله تعالى هم تاسو پيدا کړي يئ او هم هغه څه چې تاسو ئې جوړوئ.

په مخکني آيت کې د دوی بُتان د ماتنحتون په نامه ياد شوي او په وروستني آيت کې همدا (ماتنحتون) د (ماتعملون) په صيغه راغلي، يعني الله تعالى هم تاسو پيدا کړي يئ او هم هغه بتان چې تاسو په خپل لاس جوړ کړي.

دلته (ما تعملون) داسي دئ لکه په لاندنيو آيتونو کې چې راغلي:

أَوَ لَمْ يَرَوْاْ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَـٰمًا فَهُمْ لَهَا مَـٰلِكُونَ ٧١ يس: ٧١

آيا دې ته ئې پام نه دئ کړی چې مونږ هغه څاروي ورته پيدا کړل چې زمونږ لاسونو جوړ کړي او اوس ئې دوی خاوندان دي.

او يا دا آيت:

لِيَأْكُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ٣٥ يس: ٣٥

ترڅو ئې مېوه او هغه څه وخوري چې دوی په خپلو لاسونو جوړ کړي، نو آيا شکر نه کوي؟!

نو د دې آيت (وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) دا الفاظ (وَمَا تَعْمَلُونَ) داسي تعبيرول چې الله تعالى د انسان عملونه پيدا کوي، غلط تعبير دئ، له دې آيت دا انتباه اخيستل چې انسان په خپل عمل کې هيڅ راز استقلال نه لري ډېره بې بنسټه انتباه ده.

همدا راز دا ډله په دې روايت ډېر استناد کوي:

عن عبد اللّه قال: «حدثنا رسولُ اللّه صلى الله عليه و سلم قال: إن أحدَكم يُجمَعُ في بطنِ أمِّه أربعينَ يوماً، ثم يكون عَلَقةً مثلَ ذلك، ثم يكون مُضغةً مثلَ ذلك، ثمّ يَبعثُ اللّهُ مَلَكاً فيُؤْمرُ بأربع: برِزقه وأجَلِه، وشقيّ أو سعيد. ثم ينفخ فيه الرّوح. فوَاللّه إنَّ أحدَكم ليَعملُ بِعملِ أهلِ النار، حَتى ما يكونُ بينه وبينَها غير باع أو ذراع، فيَسبِقُ عليه الكتابُ، فيعمَلُ بعمل أهل الجنَّة فيدخُلها. وإن الرجل لَيعملُ بعَملِ أهلِ الجنَّة حتى ما يكونُ بينَه وبينها غيرُ ذراعٍ أو ذراعين، فيَسبِق عليه الكتاب، فيعمل بعمَلِ أهلِ النار فيدخلها». رواه البخاري

له عبد الله رضی الله عنه روایت دئ چې رسولُ اللّه صلی الله علیه و سلم مونږ ته دا خبره وکړه: یقیناً چې ستاسو هر یو د مور په رحم کې څلوېښت ورځې رایوځای کېږي، بیا همدومره موده ځوړند توکی وي، بیا همدومره موده ژوول شوې غوښې ته ورته وي، بیا الله تعالی یوه فرشته راولېږي او د څلورو شیانو (د لیکلو) امر ورته وشي: د ده رزق، اجل او دا چې شقي (بد بخت) به وي که سعید(بختور)، بیا روح په کې پو شي، نو په الله قسم چې ستاسو یو کس به د دوزخیانو عملونه کوي تر هغه چې د ده او دوزخ تر منځ به یوازي دوه یا یو لاس (نیم گز) واټن پاته وي، خو (د مقدراتو) لیك پاڼه به ئې پرې وړاندي شي، نو د جنتیانو عمل به وکړي نو وړاخل به شي او یقیناً چې یو کس به د جنتیانو عمل کوي تر هغه چې د ده او جنت تر منځ به یوازي یو لاس (نیم گز) واټن پاته وي، خو (د مقدراتو) لیك پاڼه به ئې پرې وړاندي شي نو د دوزخیانو عمل به وکړي نو وړاخل به شي.

د دې روایت په اړه لاندي ټکي د پام وړ دي:

- قدریه دا او دې ته ورته روایات د حدیث په توګه نه مني، نه ئې متن مني او نه ئې اسناد.
- دا د جبریه وو لپاره نه یوازي مستمسك او د استناد وړ دلیل نه شي کېدی بلکې د دوی د عقیدې په بطلان دلالت کوي، دا ځکه چې دلته جنت او دوزخ ته تګ د انسان په عمل پوري تړل شوی او په کې ویل شوي: فیعمَلُ بعمل أهل الجنَّة فیدخُلها: نو د جنتیانو عمل به وکړي او د همدې عمل له کبله به جنت ته داخل شي، فیعمل بعملِ أهلِ النار فیدخلها: نو د دوزخیانو عمل به وکړي او د همدې په سبب به دوزخ ته داخل شي.
- د فرشتو دا کتابت؛ کتابت بالحکم نه دئ بلکې کتابت بالوصف دئ، لیکنه ئې داسي نه ده چې دا دي سعید یا شقي وي، بلکې داسي ده چې دا به سعید یا شقي وي، دا ځکه چې کتابت ئې له خلقته مخکې نه بلکې له خلقت وروسته دئ، او دا داسي ده لکه په یوې فابرېکې کې چې کومه دوا یا خوراکي توکی تولید شي او د فابرېکې مربوط هیئت د هغه له پاسه د دې خبرو د لیکلو هدایت ورکړي چې: د دې خصوصیات، ګټه او تاوان به څه وي، عمر ئې څومره او ترکومي نېټې وروسته

خپل اصالت او خصوصیات له لاسه ورکوي او د استفادې وړ نه پاته کېږي.

- له دې روایته یوازي دا خبره ثابتېږي چې د هر انسان په اړه به د فرشتو لیکنه رښتیا وخېژي او لکه چې دوی لیکلي همداسي به یا د خپل عمل له کبله دوزخ ته ځي یا جنت ته. د دې روایت له هیڅ لفظ دا نه معلومېږي چې انسان بې اختیار او مجبور پیدا شوی.

جبریه په دې روایت هم ډېر استناد کوي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و سلم قَالَ « احْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى ، فَقَالَ مُوسَى أَنْتَ آدَمُ الَّذِى أَخْرَجْتَ ذُرِّيَّتَكَ مِنَ الْجَنَّةِ . قَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالاَتِه وَكَلاَمِه ، ثُمَّ تَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِّرَ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ . فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى » رواه البَخاري

له ابوهریره رضي الله عنه روایت دئ چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: آدم او موسی علیهما السلام په خپلو کې مناظره وکړه، نو موسی علیه السلام وویل: ته خو هغه آدم یې چې خپل اولاد دي له جنته وایستل او آدم علیه السلام ورته وویل: ته هغه موسی یې چې الله تعالی په خپل رسالت او کلام سره تا ته غوره والی درکړ، خو بیا ما په هغه کار ملامتوې چې زما له پیدایښت مخکې زما لپاره مقدر شوی وو! نو رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل چې آدم علیه السلام؛ موسی علیه السلام پر کړ.

د دې روایت په اړه لاندې خبرې په پام کې ولرئ:

دا روایت په بخاري کې پنځه ځلي راغلی، د سند له پلوه غریب دئ او په صحابه وو کې یوازي یو راوي لري، د متن له پلوه داسي دي چې تر منځ ئې دا ژور توپیرونه ترسترګو کېږي: په یوه کې أَنْتَ آدَمُ الَّذِى أَخْرَجَتْكَ خَطِيئَتُكَ مِنَ الْجَنَّةِ په بل کې أَنْتَ الَّذِى أَشْقَيْتَ النَّاسَ وَأَخْرَجْتَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ په بل کې أَنْتَ الَّذِى أَخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشْقَيْتَهُمْ په بل کې أَنْتَ أَبُونَا خَيَّبْتَنَا وَ أَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ په بل کې أَنْتَ آدَمُ الَّذِى أَخْرَجْتَ ذُرِّيَّتَكَ مِنَ الْجَنَّةِ راغلي، په یوه کې فَقَالَ لَهُ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالاَتِه وَبِكَلاَمِه ، ثُمَّ تَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ قُدِّرَ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ » په بل کې قَالَ لَهُ آدَمُ أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالَتِهِ ، وَاصْطَفَاكَ لِنَفْسِهِ وَأَنْزَلَ عَلَيْكَ

التَّوْرَاةَ قَالَ نَعَمْ . قَالَ فَوَجَدْتَهَا كُتِبَ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى قَالَ نَعَمْ . فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى » په بل کې قَالَ آدَمُ يَا مُوسَى أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالَتِه وَبِكَلاَمه أَتَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى أَوْ قَدَّرَهُ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى » . قَالَ رَسُولُ اللَّه - صلى الله عليه و سلم- « فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى په بل کې قَالَ لَهُ آدَمُ يَا مُوسَى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلاَمه ، وَخَطَّ لَكَ بِيَدِه ، أَتَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ قَدَّرَ اللَّهُ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى بِأَرْبَعِينَ سَنَةً . فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى په بل کې قَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالاَتِه وَكَلاَمه ، ثُمَّ تَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِّرَ عَلَىَّ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ . فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى

- جَبَريه وايي چې آدم عليه السلام د هغې مېوې په خوړلو اړ شوی، له مخکې د ده په تقدير او برخليك کې ليکل شوي وو چې دی دي حتماً دا مېوه وخوري، نو ځکه دی ملامت نه وو او موسی عليه السلام د اعتراض حق نه درلود.
- قدريه نه دا روايت مني او نه ئې اسناد صحيح ګڼي. وايي: آدم او موسی عليهما السلام چېرې له يوه بل سره ليدلي او دا مناظره کله او چېرې واقع شوې؟ د دې ذکر نه په قرآن کې راغلی او نه په تورات کې.
- اهل سنت و جماعت د دې روايت په اړه د جبريه له تعبير سره موافق نه دي او په دې تعبير دا اعتراضات لري:

۱- په قرآن کې په ډېرو صريح الفاظو او په مکرره توګه آدم عليه السلام په دې کار ملامت کړی شوی، په خپله آدم عليه السلام او بې بې ئې هم دا کار ګناه ګڼي او له الله تعالی د معافي او مغفرت غوښتنه کوي.

۲- څنګه به الله تعالی له يوې خوا آدم عليه السلام ته د هغې مېوې د نه خوړلو امر کوي او له بلې خوا به ئې د همدې مېوې خوړلو ته اړ کوي؟ له داسي کاره خو يو شريف انسان هم ډډه کوي، څنګه الله تعالی ته د دې نسبت کوئ؟!!

۳- د آدم عليه السلام له ځوابه دا معنی نه شو اخيستی چې هغه خپل ځان له ملامتيا بريئ ګڼلی، دا ځکه چې په قرآن کې د ده اعتراف زمونږ مخې ته پروت دئ، له يوه روايت داسي تعبير راايستل چې د قرآن له ګڼ شمېر آيتونو سره تصادم کوي، له قرآن او حديث سره جفا او بې باکي ده، له دې روايت له دې پرته بل تعبير نه شو کولی چې آدم عليه السلام موسی عليه السلام ته وويل: له جنته ستاسو ايستل

خو زما کار نه وو، دا پربکړه خو الله تعالی کړې، الله تعالی به ولې زما د غلطۍ سزا تاسو ته درکوي؟! او د هغه چا له شأنه خو داسې اعتراض کول ډېر لرې دئ چې الله تعالی ورته د رسالت مقام او د کلام افتخار ورکړی وي!!

جبریه د قرآن په دغه آیت استناد کوي چې فرمایي:

وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۲۹ التکویر: ۲۹

او نه غواړئ تاسو (کوم څه) مګر دا چې الله د عالمونو رب ئې وغواړي.

په دې آیت کې یوې ډېرې مهمې اعتقادي موضوع ته اشاره شوې، داسې موضوع چې د مفسرینو ترمنځ د ډېرو ژورو او پراخو بحثونو باعث شوې او هغو خلکو ته ئې ډېرې ډېرې پوښتنې راولاړې کړې چې له قرآني مفاهیمو سره آشنا نه دي، دوی وایي: که زمونږ مشیت د الله د مشیت تابع وي او تر څو د عالمونو رب نه وي غوښتې زمونږ اراده او غوښتنه بې تأثیره ده! تر څو الله نه وي غوښتې زمونږ په زړه کې نه کومه تلوسه او تمنا راولاړېږي او نه د کوم کار د کولو عزم او اراده، که خبره داسې وي چې مونږ څه غواړو او د کولو اراده او عزم ئې کوو، الله ئې زمونږ په زړه کې راولاړوي او مونږ د هغه کار کولو ته هڅوي، نو مونږ ولې باید د داسې کار په اړه وپوښتل شو او د مکافات او مجازات مستحق وګڼل شو؟! تر څو ئې الله ونه غواړي مونږ ئې نه شو غوښتی، تر څو الله د کوم کار د کېدو اراده نه وي کړې مونږ ئې نه شو ترسره کولی، د هر څه غوښتنه او د هر کار د کولو اراده الله تعالی زمونږ په زړه کې اچوي، نو مونږ به ولې او په کوم دلیل په کومې ګناه نیول کېږو؟!! دا موضوع د (قضاء او قدر) په بحث پورې تړلې یوه اعتقادي موضوع ده او دې پوښتنې ته ځواب وایي چې آیا انسان (آزاد) او (مختار) پیدا شوی که (مجبور) او (محکوم)؟ آیا په خپلو کړو وړو کې له استقلال او خپلواکۍ برخمن دئ که د هغو مقدراتو په وړاندې محکوم دئ چې دی ئې په خپلو منګولو کې نیولی او د هر راز مخالفت او سرغړاوي امکان ئې ترې سلب کړی؟! او که د دې دواړو ترمنځ درپیمګړی حالت، نسبي آزادي او اختیار او نسبي محکومیت او مجبوریت؟ په دې مطلب د شپږ پوهېدو لپاره په کار ده چې لومړی په دې موضوع پورې د تړلو مفاهیمو په معنی ځان پوه کړو او بیا د دوی ترمنځ ارتباط او تړاو درک کړو او په

پای کې د موضوع په حقیقت پوه شو. په موضوع پورې تړلې مفاهیم دغه دي:

قدر

د قدر لغوي معنی اندازه، حد او توان دئ او د قضاء او قدر په مبحث کې په دې معنی راغلی چې الله تعالی هر څه په خاصه او معینه اندازه پیدا کړي، د مقدار لپاره ئې یو حد ورته ټاکلی، د ټولو شیانو د مقادیرو تر منځ ئې دقیق تناسب او تعادل رامنځ ته کړی، نه پرېږدي دا تعادل او توازن له منځه ولاړ شي، د توکیو ضروري مقدار کم یا زیات شي، د هر څه د پیدایښت، دوام او فنا لپاره ئې خاص اجل او نېټه ټاکلې، د هر څه د حرکت لپاره ئې د پیل او پای مسیر ټاکلی او هره پېښه په خپل ثابت وخت کې رامنځ ته کېږي.

نن ساینس همدغه خبره کوي چې د دې عالم د هر څه مقدار او اندازه ثابته او معینه ده، له ټولو هغو پرله پسې او مسلسل تحولاتو سره سره چې هره شېبه ئې هري خوا ته ګورو، یو د تجزیې په حالت کې، بل د راټوکېدو په حالت کې، د یوه موجود شکل بدل شي او بل څه ترې جوړ شي، جامد په مایع او مایع په ګاز بدل شي، خو له دې ټولو سره سره نه دا ثابت مقادیر بدلېږي او نه ئې ترمنځ تعادل او توازن، په عالم کې شته (تقدیر) نه بدلېدونکی دئ او په عالم کې ترسترګو کېدونکي تغییرات ئې نه شي بدلولی. که په دې (تقدیر) کې ډېر لږ بدلون او تغییر راشي او دا شته توازن او تعادل له منځه ولاړ شي، نه به د زمکې پر سر ژوند ممکن وي او نه به د دې عالم دوام، هر څه به متلاشي کېږي او دا ټول کائنات به له منځه ځي!! ساینس نن په جګ غږ اعتراف کوي چې د عالم هر توکی له پیدایښت تر زړښت او مرګ پورې ثابت او معین مسیر پلی کوي..

په لاندنیو آیتونو کې قدر په دغه معنی راغلی:

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا فِيٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ١٠ فصلت:١٠

او په هغې(زمکې) کې ئې غرونه ورباندې راپیدا کړل او برکت ئې پکې

واچاوو او په څلورو ورځو کې ئې په هغې کې د رزق غوښتونکو له غوښتني او اړتیا سره سم د رزق اندازه وټاکله.

یعني ټول هغه څه ئې پکې راپیدا کړل چې د زمکې ټول رزق غوښتونکي ورته ضرورت لري.

او یا فرمایي:

سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ١ ٱلَّذِى خَلَقَ فَسَوَّىٰ ٢ وَٱلَّذِى قَدَّرَ فَهَدَىٰ ٣ الاعلى: ١-٣

د خپل اعلى رب نوم په پاکۍ سره یاد کړه، هغه چې (هرڅه) ئې پیدا کړل او برابر ئې کړل او هغه چې اندازه او هدایت ئې کړل.

لومړی آیت دوو مطالبو ته اشاره کوي:

الف: ستا پالونکی رب (لوړ) دئ، لوړ تر هر هغه څه چې په دې عالم کې ستا تر سترګو کېږي، لوړ تر دې چې ستا په خیال، وهم او ګمان کې وګرځي، په دې پراخ عالم کې هیڅ څه هغه ته ورته نه شي موندلی.

ب: د خپل لوړ رب نوم په پاکۍ یادکړه، په څو معنی:

اولاً: پام چې د الله تعالی په اړه د بحث په دوران کې کوم عیب او نقص ورته منسوب نه کړې، الله تعالی تر دې لوړ دئ چې په ذات او صفاتو کې ئې څه کمی او عیب وي.

ثانیاً: الله تعالی په داسي نامه مه یادوه چې د ده له عظمت او شأن سره نه ښایي، الله تعالی غوره نومونه لري، په دغو غوره نومونو سره ئې یادوه، باید پوره محتاط وې چې د الله د یادولو او ذکر په وخت کې داسي نوم ونه کاروې چې د الله تعالی په شأن کې بې ادبي ګڼل کېږي، د الله ذکر خاص ادب او ځانګړی فرهنګ او قاموس لري، د ځان پاکوالی، د زړه حضور او د روح خشوع، د دې مقدس مقام آداب دي، څوک چې له دې پرته بل حالت ولري، بې ادبي ئې کړې، همداراز د ذکر په دوران کې هغه نومونه کارول چې له دې خاص او ځانګړي قاموس څخه نه وي اخیستل شوي، الحاد او له اصلي لارې کږېدل دي، څوک چې د مستۍ او بې خودۍ په حالت کې،

له جذبې او ساز او سرود سره الله یادوي بې ادبي کوي، څوک چې الله د ساقي، صنم، دلبر، معشوق، پیرمغان او ... په نامه یادوي بې فرهنګه دئ، د الهي ذکر له قاموسه بې خبره او د الله تعالی د ذکر له آدابو بې برخي.

۲ـ ستا پالونکی رب همغه دئ چې دا ټول پیدا شوي ئې پیدا کړي، نه یوازي دا چې هغه ئې پیدا کړي بلکې (سم) ئې پیدا کړي، د دې عالم هر څه ښه، ښایسته، موزون او دقیق پیدا شوي، له یوې خوا د دوی (وجود او شته والی) په دې دلالت کوي چې حتماً یو (پیدا کوونکی) لري، له بلې خوا د دوی سم، دقیق او موزون خلقت په دې شهادت ورکوي چې (پیدا کوونکی) ئې (اعلی) او (لوړ) دئ. د هر څه پیدایښت له نشت پیل کړي، ورو ورو ئې کمال او د سموالي وروستي پړاو ته ورسوي، له (پیدایښت) او (تسویې) علاوه دوې نوري ځانګړتیاوي هم د ده په مخلوقاتو کې ګورو:

الف: هغه ثابته او معینه اندازه چې د دوی په (مقدار) کې مراعات شوې.

ب: هغه لارښوونې چې د هر څه په فطرت او خپله کې اپښودل شوې.

د دې عالم خالق او پالونکي رب هر څه د ضرورت په اندازه پیدا کړي، نه تر ضرورت کم او نه زیات، هیڅوک نه شي کولی د دې پراخ عالم په غبرګ کې کوم داسي (اضافي) او (غیرضروري) شی ومومي چې هسي او بې له کومي ګټې ئې دلته کوم (ځای) اشغال کړی وي!! همداراز نه شي کولی د داسي کوم څه نوم واخلي چې په دې عالم کې ئې ځای تش او خالي وي، د دې عالم د توکیو په (مقدار) او د دوی ترمنځ (تناسب) کې چې کومه (اندازه) مراعات شوې دومره دقیقه ده چې په هغه کې ډېر لږ تغییر او تعدیل د ټول عالم د متلاشي کېدو باعث کېږي!! هر شئ په خپل ځای او مقدار کې داسي دقیق پیدا شوی چې که له منځه ولاړ شي او یا ئې اندازه او مقدار کم او زیات شي، د ټول عالم بقاء له ګواښ سره مخامخ کوي.

پالونکي رب چې هر څه پیدا کړي هغه ته ئې لارښوونه او (تلقین) کړی چې دنده ئې څه ده او دلته به د خپل شتون په دوران کې کوم کوم کارونه ترسره کوي، کوم خالي ځای به ډکوي، په کوم مسیر کې به خوځي، کوم نتائج به وړاندي کوي. مګر نه ګورئ چې لمر په خاص وخت کې له خاص ځایه راخېژي، په معین مسیر کې درومي، د

يوې معيني مسافې له پلي کولو وروسته په خاص وخت کې، په داسي ځای کې پرېوځي چې له مخکې ورته ټاکل شوی، خپل مأموريت ترسره کوي، تاسو ته رڼا او تودوخه درکوي، ستاسو، حيواناتو او نباتاتو اړتياوو ته ځواب وايي، ستاسو په خدمت کې دئ، د دانې او مېوې په پيدايښت کې ممد او د رزق او روزې په درکولو کې درسره مرسته کوي، سپوږمۍ د شپې رابره کېږي، ستاسو تياره شپې روښانه کوي او ستاسو لپاره په تيارو شپو کې روښانه او څرګند تقويم، چې د شپو ورځو حساب پرې معلومولی شئ.

وڼې ګورئ چې شپه ورځ په کار بوختې وي، زيار باسي، مضر ګازونه جذبوي او ستاسو د اړتيا وړ اکسيجن توليدوي، د زمکې له خاورو په خپلو نازکو جړړو سره هغه حياتي مواد جذبوي چې ته ورته ضرورت لرې او د ملر د وړانګو په مرسته له دغو موادو تا ته ښايسته او خوندوري مېوې جوړوي.

د شاتو موچۍ ګورئ چې له دې وړوکتوب او نازکتوب سره سره څومره منظم او ښايسته کور ځان ته جوړوي، داسي منظم کور چې د نړۍ ستر مهندسين ئې په ډېرو مجهزو وسائلو هم له جوړولو عاجز دي، له داسي توکيو ئې جوړوي چې د شاتو په څېر شی په کې تر اوږدې مودې خوندي او روغ رمټ ساتلی شي، په دې پوهېږي چې څنګه د خپلې خوښې (ملکه) او (واکمن) ځان ته غوره کړي، د زور پاچايي نه مني، په ډېر ښه شان خپل وظائف په خپلو کې وېشي او دا استعداد لري چې په خپل ملك کې دقيق نظم پلی کړي، په کوم کې چې هم د دندو وېش عادلانه وي، هم د نظافت او صفايي خيال ساتل شوی وي او هم د پردیو او د هغو موچيو له ننوتو مخنيوی وشي چې له ناپاکو وزرونو او پښو سره د دوی پاك او صفا کور ته ننوتل وغواړي، د کور په دروازه کې حساس او هوښيار پهره داران ودروي او هر ننوتونکی څاري او يوازي په هغه صورت کې د ننوتو اجازه ورکوي چې (خپل) وي او (پاك سترە) وي، په دې پوهېږي چې څنګه د ګلانو عصاره وزبښي او شات ترې جوړ کړي، داسي شات ترې جوړ کړي چې د کلونو کلونو په تېرېدو هم نه ګنده کېږي، د انسان د ډېرو بيماريو لپاره درمل دئ او انسان تر اوسه له خپل ټول مخکې تګ او مجهزو لابراتوارونو سره سره د هغه له توليده عاجز دئ، خو همدا وړه حشره ئې هم پيدا کولی شي او هم ئې تر اوږدې مودې صفا، سترە او روغ رمټ

ساتلی شي!! چا به حتماً دې ته په غوږ کې ویلي وي چې څنګه والوزي، څنګه له هغه وروسته خپل کور ته بېرته راستنه شي او لار ورکه نکړي چې د ګلانو په لټه کې، په پراخې فضاء کې څو څو کیلومتره لرې ځي، بېرته راګرځي او له کومې اشتباه او غلطۍ پرته د خپل کور دروازه پیدا کوي!!

مونږ داسې مرغان هم مومو چې بچوښي ئې هیڅکله خپله مور نه ګوري، مور ئې د زړښت په وخت کې په یوه خوندي ځای کې څو پوړیزه ځاله جوړه کړي، داسې چې کافي نور او حرارت ورورسېدی شي، په هري برخې کې یوه هګۍ واچوي او خوا ته ئې د خپل بچوښي اړتیا وړ کافي مقدار خوراک کېږدي، بیا د هري ځالې خوله وربنده کړي، دا د خپلو بچوښو له راوتو مخکې ومري، بچوښي ئې له هګیو راووځي، په هماغه خوراک تر هغو ګوزاره کوي چې ستر شي او د الوتو جوګه، نو د ځالې خوله پرانیزي، بهر راووځي او د خپلې مور په څېر ئې ژوند او خوی او عادت وي او د ژوند په پای کې د خپلې مور په څېر ځاله جوړه کړي، هګۍ په کې واچوي، خولې ئې وربندي کړي او ومري. ووایئ: څوك دغو مرغانو ته چې خپله مور ئې نه ده لیدلې، معلم او استاد هم نه لري، لارښوونه کوي او ورته وایي چې ستا د پلار نیکه د ژوند طریقه دا وه؟! یقیناً چې الله تعالی هر څه پیدا کړي او هر یوه ته ئې د خپل فطرت او طبیعت مطابق لارښوونه کړې.

د عالم په ټولو مخلوقاتو کې یوازې انسان داسې مومو چې د هغو فطري لارښوونو تر څنګ چې د ده په ضمیر کې اېښودل شوې هم مور ته شدیداً اړ وي او هم مرشد او لارښود ته. له دې پرته نه سم ژوند کولی شي او نه کمال ته رسېدی شي.

د غرڅه بچی په دې پوهېږي چې څه وخت د واښو خوړل پیل کړي او د غرونو په پراخو ځمنو او لویو دښتو کې، چې له راز راز بوټو ډکې وي، کوم بوټی وخوري او د کوم یوه له خوراکه ځان وساتي. خو د انسان (بچی) تر اوږدې مودې نه شي کولی چې په خپل وړوکي کور کې ښه او بد وپېژني او مفید له مضره بېل کړي، هم اور ته لاس غځوي او هم ډبره، لوټه او حتی زهر په خوله منډي. نه اور ته له ځان اچولو ډډه کوي او نه اوبو ته، (لارښود) او مرشد ته اړتیا د ده د فطرت مقتضا ده.

ستا رب هماغه ذات دئ چې بوټي راشنه کوي، هماغه ذات چې په اراده ئې د

زمکي له کلك او سخت پوټکي نازك او ښایسته بوټي راټوکېږي او هیڅوك د دغو رنګ رنګ بوټو په پیدا کولو کې د ده د فعل شریك نه دئ، همدا ستا رب دئ. ته زمکه وسپړې، مړه دانه په کې وکړې او ستا رب ئې د داسې شنه او ښایسته بوټي په څېر راوباسي چې ژوندی دئ، احساس لري، وده کوي، د خپل نسل د دوام بند وبست کوي او څو دانې په عوض کې درکوي.

په بل ځای کې فرمایي:

وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ٣٨ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ٣٩ يس:٣٨-٣٩

او لمر خپل تم ځای ته درومي، دا د پوه عزټمن ذات ټاکلې اندازه ده او سپوږمۍ ته مو منازل ټاکلي، تر هغه چې د خرما د وني د زړې څانګې په څېر شي.

هم لمر ته د تلو راتلو مستقر او تم ځای ټاکل شوی چې په همدې معین او ثابت مسیر کې درومي او هم سپوږمۍ ته له مختلفو مراحلو او منازلو د تېرېدو مدار وضع شوی چې په همدې مسیر کې د حرکت له کبله ورو ورو وړېږي، ان تر دې چې د ووړوالي له کبله زړې څانګې ته ورته شي او بیا له نظره پټه شي. دا هغه مقدرات او ټاکلې اندازې دي چې د پوه عزټمن او ځواکمن الله له لوري وضع شوې، همغه چې لمر سپوږمۍ د ده په اراده خوځي او شپه ورځ د ده په اراده ځي راځي.

او په دې اړه چې هر څه ئې د یوې ثابتې او ټاکلې اندازې سره سم پیدا کړي، فرمایي:

ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدٗا وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٞ فِي ٱلۡمُلۡكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖ فَقَدَّرَهُۥ تَقۡدِيرٗا ٢ الفرقان:٢

هغه ذات چې د آسمانونو او زمکې پاچایي د ده ده، نه ئې زوی نیولی (چې د ده ځای ناستی شي) او نه ئې په واکمنۍ کې کوم شریك شته (داسې څوك هم نشته چې د زمکې او آسمانونو په اداره کې له هغه سره شریك وي) او هر څه ئې پیدا کړل او ځانګړې اندازه ئې ورته وټاکله.

په بل ځای کې فرمايي:

وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ وَمَن يَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسۡبُهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمۡرِهِۦۚ قَدۡ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَيۡءٖ قَدۡرٗا ٣ الطلاق: ٣

او چا چې پر الله توکل وکړ نو هغه ورته کافي دئ يقيناً چې الله خپل کار ته رسېدونکی دئ (څه چې وغواړي ترسره کوي ئې) يقيناً چې الله هر څه ته يوه اندازه ټاکلې (د پيدايښت لپاره ئې، د پای لپاره ئې او د مقدار لپاره ئې).

همدا راز فرمايي:

أَلَمۡ نَخۡلُقكُّم مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ٢٠ فَجَعَلۡنَٰهُ فِي قَرَارٖ مَّكِينٍ ٢١ إِلَىٰ قَدَرٖ مَّعۡلُومٖ ٢٢ فَقَدَرۡنَا فَنِعۡمَ ٱلۡقَٰدِرُونَ ٢٣ المرسلات: ٢٠-٢٣

آيا له سپکو کرکجنو اوبو مو پيدا نه کړئ او آيا هغه مو په مضبوط ټمځي کې ځای په ځای نه کړ؟ تر يوې معلومي نېټې؟ نو وتوانېدو او همدا راز ښه توانېدونکي يو.

په دې آيتونو کې د بياژوندون د اثبات لپاره يو بل مضبوط دليل وړاندي شوی، د انسان د پيدايښت په څرنګوالي باندي استناد سره د بياژوندون امکان ثابتوي، په دې شرح:

الف: مګر تاسو مو د اوبو له يوه کرکجن څاڅکي پيدا نه کړئ؟ ولې مجدد خلقت درته ګران او مستحيل برېښي؟

ب: آيا د (رحم) په تياره دنيا کې ستاسو استقرار او په هغه کې تر معيني نېټې او مودې ستاسو توقف او بيا مو له هغې تنګي او تيارې نړۍ د زمکې د سر پراخي او روښانه نړۍ ته راتګ، دا نه ثابتوي چې له يوې دنيا بلې ته انتقال مو يو ځل آزمويلی بيا به ئې هم آزمويئ؟ د زمکې په (رحم) او تنګي محدودي غېږ کې له توقف وروسته به د آخرت پراخي نړۍ ته درومئ.

ج: هغه ذات چې په دې وتوانېدو تاسو له يوه څاڅکي اوبو پيدا کړي، د مور په رحم کې مو ځای په ځای کړي او له هغې تنګي دنيا مو بلې ته راولې، آيا هغه به په

دې لا ښه قادر او توانا نه وي چې بيا مو راژوندي کړي؟ څنګه او په کوم دليل دا مجدد بعثت نه منئ او ترې انکار کوئ؟

له دغو آيتونو په ډاګه معلومېږي چې الله تعالی هر څه په يوه معينه اندازه پيدا کړي، د هر څه د مقدار او اندازې لپاره ئې ثابت حد ټاکلی، د ټولو مخلوقاتو د اندازې او مقدار ترمنځ ئې دقيق تناسب او تعادل رامنځته کړی، نه پرېږدي دا تعادل او تناسب ختم شي او د اشياوو مقدار کم يا زيات شي، هر څه ته ئې د خوځېدو لپاره ثابت مسير ټاکلی، د پيدايښت، دوام او فنا لپاره ئې معينه نېټه او اجل ټاکلی، هر څه به په خپل معين وخت کې ترسره کېږي.

نن ساينس په دې حقيقت چې قرآن څوارلس پېړۍ مخکې ويلی اعتراف کوي چې د کائناتو هر څه معين او ثابت مقدار لري، په دې عالم کې د ټولو تحولاتو بدلونونو او د يوې مادې په بلې د بدلېدو سره سره دا ثابت مقدار او د اشياوو ترمنځ تناسب او تعادل په خپل حال پاته کېږي او په هغه کې هيڅ تغيير نه راځي. که په دې تناسب کې ډېر کم تغيير راشي، د دنيا په سر به د ژوند امکانات ختمېږی او د عالم دا موجوده نظم به متلاشي کېږي.

همدا راز ساينس په دې خبرې اعتراف کوي چې هر څه له پيدايښت تر کهولت او زړښت او بيا تجزيې پورې ثابت مدار پلی کوي او معين عمر لري.

قضاء

له قضاء هغه سنن او ضوابط مراد دي چې په ټول عالم او د کائنات په هري برخي حکومت کوي، همغه چې مونږ ئې مظاهر په خپلو سترګو ګورو، ګورو چې هر څه د دغو سننو او ضوابطو په وړاندي محکوم او مقهور دي، هيڅ څه او هيڅوک له دې ضوابطو د سرغړاوي مجال نه شي ترلاسه کولی، په دې عالم کې هرکار د دغو سننو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي، نه کوم ستر کار او نه کوم ووړ کار، نه کوم عادي خوځښت او نه پراخ او ستر حرکت، هيڅ څه دغو ضوابطو ته له کامل انقياد پرته نه شي ترسره کېدی، د عالم د هر ستر او ووړ توکي پيدايښت، ارتقا، د کمال اوج ته رسېدا، له هغه ځايه ئې د ضعف او ناتوانۍ په لوري د خوځښت پيل، په مرګ محکومېدا او خپل ځای بل ته پرېښودل، دا ټول د هغو سننو او ضوابطو

مطابق ترسره کېږي چې دا عالم ئې په خپلو منګولو کې نیولی، د قرآن په قاموس کې دغه سنن او ضوابط د (قضاء) په نامه یادېږي.

انسان نن په دې حقیقت پوه شوی چې د دې پراخ او ستر عالم هر څه د خاصو قوانینو او ضوابطو په وړاندې منقاد دي او هر څه د دغو قوانینو مطابق ترسره کېږي، که دا د توکو پیدایښت دئ، په خپلو کې د عناصرو ترکیب دئ، د ژوو زېږېدا، وده، زړښت، مرګ او تجزیه کېدل دي، د شیانو حرکت، سرعت، راپرېوتل او ویشتل دي او که هر بل کار او هر حرکت، دا ټول د هغو ضوابطو مطابق ترسره کېږي چې ساینس ئې د (فارمول) په نامه یادوي او قرآن ئې د قضاء په نامه.

په قرآن عظیم الشأن کې قضاء اکثراً د فیصله کولو، امر صادرولو او پای ته رسولو په معنی راغلی لکه چې راځي:

وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ١١٠ هود:۱۱۰

او بې شکه چې موسی ته مو کتاب ورکړ، خو په هغه کې اختلاف وکړی شو او که چېرې ستا د رب هغه کلمه (پرېکړه، سنت او قضاء) نه وی چې مخکې (صادره) شوې نو حتماً به د دوی ترمنځ پرېکړه شوې وه او یقیناً چې دوی د هغه په اړه په حیرانوونکي شك کې دي.

یعني که د الله هغه سنت او حکم نه وی چې تر یوې معیني نېټې یا د قیامت تر ورځې له دوی انتقام او د دوی تعذیب ځنډوي، نو د اختلاف کولو سره متصل به د دوی ترمنځ وروستۍ فیصله شوې وه او ظالمان به فوري تعذیب شوي وو.

له دې آیت معلومېږی چې الله تعالی له بنده سره په خپلې معاملې کې ثابت سنن لري، چې د هغه مطابق د ده کړو وړو ته سزا او جزاء ورکوي، که څه هم هغه د الله په کتاب کې اختلاف کړی وي او د ده د استازي او پیغمبر مخالفت ته ئې ملا تړلې وي، داسي نه ده چې له مخالفت سره سم له کومې قاعدې او ضابطې پرته دوی مؤاخذه کړي او الهي عذاب پرې نازل شي.

همدا راز فرمایي:

وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّۖ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ۲۰ غافر:۲۰

او الله په حقه سره فيصله کوي او هغه چې له الله پرته ئې (مرستي ته) وربلي په هيڅ شي قضاوت او فيصله نه کوي، يقيناً چې الله اورېدونکی ليدونکی ذات دئ.

يعني د الله تعالی قضاوت او فيصله په حق مبتني ده، هغه ته ټول حقائق څرګند دي، د خلکو ترمنځ چې څه تېرېږي هغه اوري او ويني، خو له الله پرته چې خلك کوم څه يا کوم څوك مرستي ته وربلي او په الوهيت او ربوبيت کې ئې له الله سره شريکوي، نه د پرېکړو او فيصلو صادرولو واګي او اختيارات دوی ته سپارل شوي او نه په کوم حق او واقعيت مبتني قضاوت کولی شي. د پرېکړو او فيصلو صادرولو اختيارات او واګي ټولې له الله تعالی سره دي او په دې کې هيڅوك له الله تعالی سره شريك نه دئ.

په بل ځای کې راځي:

هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٖ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلٗاۖ وَأَجَلٞ مُّسَمًّى عِندَهُۥ ثُمَّ أَنتُمۡ تَمۡتَرُونَ ۲ الانعام: ۲

دی هغه ذات دئ چې تاسو ئې له خټې راپيدا کړئ، بيا ئې د ثابتې نېټې پرېکړه وکړه (د مرګ لپاره ئې معينه نېټه وټاکله) او (د قيامت د ورځې) ثابته نېټه له ده سره ده (دا نېټه ئې له ځان سره ساتلې او چا ته ئې د هغې علم نه دئ ورکړی)، بيا تاسو (سره له دې د بعثت په اړه) شك کوئ.

له دې آيت معلومېږي چې د پېښو او کارونو ترسره کېدو لپاره ثابتې نېټې وضع شوې، الله تعالی د دې پرېکړه کړې چې کوم کار کله ترسره شي؟ همدا راز له دې آيت معلومېږي چې کېدی شي ځينې پېښې داسې وي چې انسان د هغه د وقوع د نېټې په اړه نسبي علم تر لاسه کړي، خو د قيامت د قيام نېټه يوازې الله ته معلومه ده.

هُوَ ٱلَّذِی یُحۡیِۦ وَیُمِیتُۖ فَإِذَا قَضَىٰۤ أَمۡرًا فَإِنَّمَا یَقُولُ لَهُۥ كُن فَیَكُونُ ٦٨
غافر: ٦٨

دی همغه ذات دئ چي ژوند ورکوي او مړول کوي (وژني)، او کله چي د کوم کار پرېکړه وکړي نو فقط ورته وايي: وشه، نو کېږي.

يعني د کوم چا په اراده چي تاسو پيدا شوي يئ او د ژوند دا ښېل ښېل پراوونه پلي کوئ، د مرګ ژوند پرېکړي همدغه ذات کوي. يوازي د يوه حکم په صادرولو سره د هر هغه کار د ترسره کېدو لړۍ پيل کېږي چي ده ئې د ترسره کېدو پرېکړه کړې.

د قضاء اقسام

قضاء دوه اړخه لري: تکويني قضاء او تشريعي قضاء.

تکويني قضاء: کوم سنن او ضوابط چي په دې کون او عالم کي وضع شوي، ټوله هستي د هغو مطابق عياره شوې او هر څه د هغو مطابق ترسره کېږي، دې ته تکويني قضاء وايي، دا ثابت سنن دي چي نه بدلېږي او الله تعالى د هغوی د بدلون او تغيير واک او توان هيڅا ته نه دئ ورکړی.

لکه چي قرآن فرمايي:

وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبۡدِیلًا ٢٣ الفتح: ٢٣

او د الله سنت ته بدلون نه شې موندلی

قرآن د دې تکويني قضاءپه اړه فرمايي:

فَقَضَىٰهُنَّ سَبۡعَ سَمَٰوَاتٖ فِی یَوۡمَیۡنِ وَأَوۡحَىٰ فِی كُلِّ سَمَآءٍ أَمۡرَهَاۚ وَزَیَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡیَا بِمَصَٰبِیحَ وَحِفۡظٗاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِیرُ ٱلۡعَزِیزِ ٱلۡعَلِیمِ ١٢ فصلت:١٢

نو وئې ګرځول اوه آسمانونه، په دوو ورځو کي او په هر آسمان کي ئې د هغه د کار

(د څرنګوالي او تدبیر په اړه) وحي وکړه او د دنیا آسمان مو په څراغونو (رڼو ستورو) سره ښایسته کړ او د هغه خاص حفاظت او ساتنه مو وکړه، دا د پوه عزټمن ذات ټاکنه او تقدیر دئ.

له دې لحاظه د زمکې او آسمانونو هر څه د دې الهي قضاء په وړاندي منقاد او تسلیم دي او له همدغو ثابتو سننو طوعاً او کرهاً اطاعت کوي، لکه چې قرآن فرمایي:

أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ٨٣ آل عمران:٨٣

نو آیا د الله له دین پرته بل (دین) لټوي، حال دا چې ده ته د آسمانونو او زمکې هر څه طوعاً او کرهاً (که غواړي که نه غواړي) تسلیم او منقاد دي او د ده لوري ته ګرځول کېږي.

یعني په داسي حال کې چې د زمکې او آسمانونو هر څه د الله تعالی د تکویني سننو چار او ناچار اطاعت کوي او هیڅ څه له دغو سننو او ضوابطو سرغړونه او مخالفت نشي کولای، په ټول عالم کې د الله تکویني احکام په مطلق ډول حاکم او نافذ دي، خو کافران غواړي د الله له دین پرته بل دین ځان ته غوره کړي او د خپل ژوند په هغو برخو کې چې الله دوی ته هلته د څه کولو او نه کولو اختیار ورکړی، غواړي د الله له خوا د رالېږل شوي دین او تشریعي احکامو مخالفت وکړي او ځانته بل دین غوره کوي؟!!

د زمکې او آسمان هر څه الله ته تسلیم دي، د ټولو دین اسلام دئ، هغه څه کوي چې الله پرې ګماړلي، په همغه لار درومي چې الله ورته ټاکلې، لمر، سپوږمۍ، ستوري په خپل خپل مدار کې خوځي، په خپل خپل وخت او له خپل خپل ځای راخېژي او پرېوځي، وني، بوټي او حیوانات د خپل فطرت مطابق په خپل کار لګیا دي، په ټولو مخلوقاتو کې یوازي کافر او عاصي انسان دئ چې د الله له دین پرته د بل څه په لټه کې شي، هم د الله د دین په نسبت کافر شي او هم د خپل فطرت په نسبت، دی ستر باغي دئ، له هغه دین ئې بغاوت کړی چې د زمکې او د آسمان د

هر څه دين دئ.

ساينس ته اوس دا خبره جوته شوې چې په دې عالم کې هر څه د معينو ضوابطو او قواعدو سره سم ترسره کېږي، حرکت، سرعت، شتاب، ويشتل، سقوط، د عناصرو ترمنځ ترکيب، د موادو او مرکباتو پيدايښت، زېرښت او بېرته تجزيه، ټول د ثابتو او تغيير نه منونکو قواعدو سره سم، سرته رسي، نن ساينس دا ثابت سنن د فورمولونو په شکل کې توضيح کوي.

تشريعي قضاء: هغه احکام چې د انسان لپاره وضع شوي او انسان وربانـدي مکلف شوی چې هغه مراعات کړي او خپل ژونـد د هغه مطابق عيار کړي، دې تـه تشريعي قضاء وايی: لکه چې قرآن فرمايي:

وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلٗا مُّبِينٗا ٣٦

الاحزاب:٣٦

او نه با ايمانه نارينه او نه مؤمني ښځې ته ښايي چې کله الله او د ده رسول د کوم کار فيصله وکړي، بيا دي دوی ته په خپل دې کار کې څه اختيار او واك وي (بيا له دوی اختيار سلب کېږي او مکلف دي چې خامخا به د پرېکړې په وړاندې انقياد کوي) او چا چې د الله او د ده له رسول عصيان او سرغړونه وکړه نو يقيناً چې په څرګنده ضلالت سره بې لاري شو.

د تشريعي قضاء سنن او احکام د انسان د ژوند د هغو برخو د تنظيم لپاره وضع شوي چې هلته انسان ته د تصرف نسبي آزادي او اختيار ورکړی شوی، هلته انسان کولی شي له دوو لارو يوه په خپله خوښه انتخاب کړي.

اراده

اراده د هوډ، عزم او قصد په معنی ده او په دې مبحث کې دا مفهوم افاده کوي

چې د دې عالم هر څه د (قضاء او قدر) مطابق او د الله تعالى په اراده ترسره کېږي، خبره يوازې دا نه ده چې د کائنات له پيدايښت وروسته او په هغه کې د سننو او مقدراتو له وضع کولو وروسته، د دې عالم هر کار په خپله او له دغو سننو سره سم، د الله له تصرف او پرېکړې پرته سر ته رسي، داسي نه ده چې دا عالم خپلې مخې ته پرېښودل شوی وي او پېښې په خپل سر او د دغو ضوابطو او فورمولونو مطابق او د طبيعي بهير په څېر رامنځ ته کېږي، برعکس خبره داسي ده چې که څه هم هر کار، هر خوځښت او هر بدلون او تحول د خاصو سننو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي خو پيل او پای ئې د الله په اراده او إذن وي، دا الله دئ چې لحظه په لحظه او هره شېبه ئې اداره کوي، جهت او مسير ورته ټاکي او خاص نتائج پرې مرتب کوي. خو بايد دې پوښتنې ته ځواب پيدا کړو چې په داسي حالت کې د انسان د نسبي استقلال او آزادۍ او له دوو لارو او دوو بديلونو څخه د يوه په انتخاب کې د ده د اختيار معنى څه کېدى شي؟ چې دلته د هر څه او هر کار لپاره له مخکې مقادير او مقدرات ټاکل شوي، ثابت او تغيير نه منونکي سنن او ضوابط په ټول عالم حکومت کوي او هر کار د الله په اراده ترسره کېږي، دا باور خو د هر ډول خپلواکۍ او استقلال مجال ختموي او له انسان او د عالم له هر څه مجبور او مقهور مخلوق جوړوي!!

د ارادې معنى قصد او د يوه کار د سرته رسولو عزم او تصميم دئ لکه چې قرآن فرمايي:

إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ٨٢ يس:٨٢

يقيناً چې د ده کار داسي دئ چې کله د کوم څه اراده وکړي نو ورته وايي: شه! نو (هغه له ځنډ پرته) کېږي.

د دې عالم هر کار، د قضاء او قدر سره سم او د الله تعالى په اراده ترسره کېږي، داسي نه ده چې الله تعالى د عالم له پيدايښت وروسته او په هغه کې د هر څه د مقدار له ټاکلو او د سننو او ضوابطو له وضع کولو وروسته دا عالم او کارونه ئې خپلې مخې ته پرېښى وي او پېښې ئې په خپل سر، له دغو ضوابطو سره سم د يوه طبيعي بهير، جريان او تسلسل په شکل تر سره شي، بلکې د هر کار سرته رسېدل که

څه هم د الهي ثابتو سنتو سره سم وي، خو د الله په اراده شروع کېږي، د هغه په اراده پای ته رسي او هغه وربانديي نتائج مرتب کوي. لکه چې قرآن عظيم الشأن په دې ارتباط د انسان د مرګ په اړه فرمايي:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا ۗ وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْءَاخِرَةِ نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِى ٱلشَّٰكِرِينَ

١٤٥ آل عمران:١٤٥

او هيڅ نفس ته نه ښايي چې ومري، مګر د الله په اذن او ارادې سره، په ليکل شوې او ټاکلې نېټې.

يعني د انسان د مرګ لپاره ثابته نېټه ټاکل شوې، د اجل دا ثابته نېټه مخکې له مخکې ليکل شوې او د انسان مرګ په همدې ليکلې او ټاکلې نېټې د الله په اذن او اراده واقع کېږي.

همدا راز فرمايي:

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ٢٢ الحديد: ٢٢

هيڅ مصيبت په زمکه او په خپله تاسو کې نه پرېوځي مګر دا چې په کتاب کې (ليکل شوی)، مخکې له دې چې پيدا ئې کړو، بېشکه چې دا (کار) الله ته آسان دئ.

خو په بل ځای کې د مصيبت د نزول په ارتباط دا برخه هم راځي چې هر مصيبت د الله په اراده او اذن نازلېږي لکه چې فرمايي:

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ١١ التغابن:١١

هيڅ مصيبت نه نازلېږي مګر د الله په اذن او اراده او څوک چې په الله ايمان

راوړي هغه ئې زړه هدايت کړي او الله په هر څه پوه دئ.

له دې آيتونو په څرګنده معلومېږی چې د هري پېښې وقوع او د هر مصيبت نزول د الله له سنتو سره سم، د مخکې ليکل شوې پرېکړې مطابق او د الله تعالی په اراده او اذن ترسره کېږي.

لوح محفوظ

الله تعالی چې په دې عالم کې کوم سنن او مقدرات وضع کړي او د دې سنتو او مقدراتو مطابق چې د عالم له پيدايښت تر قيامته پوري کومې پېښې تر سره کېږي، ټول ئې په کامل او مفصل طور په لوح محفوظ کې ثبت کړي، که د تکويني قضاء مطابق په دې عالم کې څه تحول او بدلون راځي او که انسان د خپلو اختياراتو په محدوده کې څه کوي، ټول مخکې له مخکې هغه الله په لوح محفوظ کې ثبت کړي چې عالم بالغيب دئ، حاضر او غائب، ماضي او مستقبل، نږدې او لرې، هغه ته برابر او يو شان دي، په خپل غيبي او کامل علم سره پوهېږي چې هر انسان به ېېل ېېل له خپلو اختياراتو په استفادې سره څه کوي؟ دا په لوح محفوظ کې د راتلونکو پېښو او د انسان د کړو وړو په اړه ليکنه د انسان اختيارات نه سلبوي او هغه په يوه مجبور، محکوم او بې واکه موجود نه بدلوي. انسان ته چې کوم اختيارات ورکړی شوي او د دې په اړه کوم سنن او ضوابط وضع شوي او د هغه مطابق الله تعالی ورسره معامله کوي، دا هم په لوح محفوظ کې ثبت شوي. له دغو سنتو يو هم دا دئ چې انسان ته نسبي آزادي او واك ورکړی شوی، کوڵ شي په خپله خوښه د ښېګڼې او بدۍ له دوو لارو يوه غوره کړي، د دې د آزادۍ او د انتخاب قدرت، د هماغه مقدراتو او ضوابطو مطابق دئ چې الله تعالی مخکې له مخکې وضع کړي او په لوح محفوظ کې ثبت دي.

کوم ښه يا بد عمل چې انسان د الله تعالی په توفيق، له الهي سنتو او ضوابطو سره سم او له هغه نسبي آزادۍ او واك په استفادې سره چې الله ورکړی؛ کوي او الله تعالی کوم نتائج د دې په کړو وړو مرتب کوي، ټول الله تعالی ته د غيبي علم په رڼا کې څرګند دي او په کتاب کې ئې مخکې له مخکې ليکلي، د مثال په توګه: دوا د انسان په معالجې او تداوي کې اثر لري، لکه چې په حديث کې راځي: الله تعالی

هري بيماري ته دوا پيدا کړي. الله تعالی چې د هري بيماري لپاره کومه دوا پيدا کړې، طبعاً له هغې په استفادې سره انسان نومورې بيماري معالجه کولی شي، دا د يوې بيماري معالجه په يوې خاصې دوا سره له الهي مقدراتو سره سم ترسره کېږي او د دوا د عدم استعمال په نتيجه کې د بيماري تشديد هم د الهي مقدراتو مطابق رامنځته کېږي، خو الله تعالی چې د کوم بيمار کس د انجام په اړه څه ليکلي ټول هغه عوامل ئې په پام کې نيولي چې د دې بيمار د انجام په ټاکلو کې اثر لري، لکه دا چې: کوم امکانات به ئې په واک کې وي؟ په کومه مرحله کې به ژوند کوي؟ آيا د دې بيماري ضد دوا تر لاسه کولی شي که نه؟ او په دې ترتيب به د ده پای او عاقبت څه وي؟ الله تعالی ته دا ټول عوامل د خپل غيبي علم په اساس روښانه دي، د دغو ټولو په رڼا کې ئې د ده د عاقبت په اړه څه ليکلي.

د دغو نصوصو څو بېلګې دا دي:

- پيغمبر عليه السلام فرمايي: دعاء د مصيبتونو په ردولو کې اثر لري. يعني الله تعالی چې کوم فرد يا قوم ته د هغه د کړو وړو له کبله کوم مصيبت مقدر کړی، که هغه توبه وکړي، خدای ته رجوع وکړي، الله ته دعاء وکړي او له هغه مرسته وغواړي، الله تعالی دا مقدر شوی مصيبت مسترد کوي.

لکه چې قرآن فرمايي:

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡتُمُونَ مَآ أَنزَلۡنَا مِنَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَٱلۡهُدَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنَّٰهُ لِلنَّاسِ فِي ٱلۡكِتَٰبِ أُوْلَٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ ٱللَّهُ وَيَلۡعَنُهُمُ ٱللَّٰعِنُونَ ١٥٩ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيۡهِمۡ وَأَنَا ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١٦٠ البقره: ١٥٩-١٦٠

له څرګندو آيتونو چې مونږ کوم څه نازل کړي، څوک چې دا پټوي، وروسته له هغه چې مونږ خلکو ته په کتاب کې بيان کړي، نو يقيناً چې په دغو کسانو هم الله لعنت وايي او هم هر لعنت ويونکی پرې لعنت وايي، مګر هغه چې توبه او رجوع ئې وکړه او خپل کړه ئې اصلاح کړل او بيان ئې کړل، نو د دوی توبه به قبوله کړم

او زه خو يقيناً چې ډېر مهربان توبه منونکی يم.

دلته هغو دين په دنيا خرڅوونکو ته اشاره شوې چې حق پټوي او په دې سره د فساد او فتنو خورولو باعث ګرځي، د دوی دا حق پټول د الله په دين کې دومره ستره ګناه ګڼل شوې چې د الله، ملائکو او ټولو خلکو د لعنت وړ ئې ګڼي، خو که دوی له دې جرم توبه وکړي، هغه فتنې او فسادونه چې په همدې پټولو سره ئې راولاړ کړي هغه اصلاح کړي او پټې کړي حقائق بيان کړي، يوازې په دې صورت کې الله تعالی د دوی توبه مني، له دې پرته که په خپل مخکني حالت کې ومري نو همداسې به د تل لپاره په لعنت کې پاته وي. دلته ګورئ چې د توبې قبلېدو لپاره درې شرطونه اېښودل شوي:

- له خپلې ګناه بېرته راګرځېدل او الله ته مخه کول،
- د حق په پټولو سره چې کوم فساد رامنځته شوی د هغه اصلاح او جبران،
- او پټې کړي حقائق بيانول.

ګورئ هغه کسان چې د حق پټولو له کبله د الله تعالی له خوا رټل شوي او د لعنت وړ ګرځېدلي، د توبې، اصلاح او د حق څرګندولو له کبله له دې عذاب ژغورل شوي د دوی سابقه تقدير او انجام بدل شوی.

د احد په جنګ کې چې الله تعالی د پيغمبر عليه السلام له يارانو سره د مرستې وعده کړې وه، ملائکې ئې د دوی مرستې ته راولېږلې، الله تعالی دوی ته د صبر او تقوی له کبله پر کفارو غلبه او فتح ورکړه؛ خو وروسته چې ځينو له هغو اصولو او ضوابطو عدول وکړ چې د فتحې او برې لپاره مقدر شوي او د ماتې او ناکامۍ عوامل د دوی په ډله کې راپيدا شول، الله جل شانه د دوی فتح او برى په ماتې او ناکامۍ بدل کړ.

لکه چې قرآن فرمايي:

وَلَقَدۡ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥٓ إِذۡ تَحُسُّونَهُم بِإِذۡنِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن

يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٥٢ آل عمران:١٥٢

او يقيناً چې الله خپله وعده درسره رښتينې کړه، هغه وخت چې د الله په حکم مو دوی نیول او وژل، تر هغه چې بې زړه شوئ او په هغه کار کې مو په خپلو کې نزاع وکړه او له هغه وروسته مو نافرماني وکړه چې تاسو ته ئې ستاسو محبوب شیان دروښودل، له تاسو ځینو دنیا غوښته او ځینو مو آخرت غوښتو، بیا ئې له دوی راوګرځولئ، تر څو مو وآزمویي او یقیناً چې تاسو ته ئې عفو وکړه او الله خو پر مؤمنانو د فضل څښتن دئ.

یعني الله تعالی له تاسو سره خپله وعده ترسره کړه، تاسو ته ئې بری درکړ، دښمن مو پسې اخیستی وو، یو په بل پسې مو نیول او وژل، دا لړۍ تر هغه روانه وه چې تاسو بې زړه توب وښود، په خپلو کې مو اختلاف وکړ، له هغه وروسته چې غنائم مو تر سترګو شول د پیغمبر هدایات او اوامر مو له پامه وغورځول او بالآخره د هغو په څنګ کې چې آخرت لټوي داسې کسان هم راپیدا شول چې د غنیمت په لټه کې وو، نو خود به ستاسو فتح په ماتې بدلېده او الله تعالی به خپله مرسته متوقف کوله او د دښمن له تعقیب به پاته کېدئ، خو دا هم د الله یوه آزموینه وه، الله دا غلطي معاف کړه، که دا الهي عفو ستاسو په حال نه وی شامله شوې معلومه نه ده چې له کوم بد عاقبت سره به مخامخ شوي وئ، الله پر مؤمنانو باندي د فضل خاوند دئ.

د آدم علیه السلام د پیدایښت او په جنت کې د ځای په ځای کېدو او بیا له هغه د وتلو په قصې کې هم قرآن عظیم الشأن دا حقائق ښه څرګند کړي، داسې چې:

۱- آدم علیه السلام په زمکه کې د خلیفه په توګه پیدا کړی شو، د خلافت د دندې د ترسره کولو لپاره د دې عالم هغه ځواکونه ده ته منقاد کړی شول چې د عالم د امورو د سمبالولو دنده په غاړه لري، ملائکې ده ته په سجده شوې، یعني ده ته به منقادي وي او د ده مرسته به کوي.

۲- خو شیطان د ده مخالف او د ده د بې لارې کولو په لټه کې.

۳- د آدم علیه السلام د اوسېدو اصلي ځای جنت دئ خو د ده مخالف ځواکونه هڅه کوي دی له جنت محروم کړي.

٤- په جنت کې آدم علیه السلام ته له یوې خوا څه استقلال او د انتخاب واك او اختیار ورکړی شوی او له بلي خوا څه محدودیتونه ورته وضع شوي، د جنت هر راز مېوې، په هر ځای کې او هرڅومره خوړی شي، خو د ونو یوې خاصې نوعې ته باید نږدې نه شي، چې دې ته نږدېوالی او د مېوې خوراك ئې ظلم او تېری ګڼل کېږي او له جنت د محرومېدا سبب ګرځي.

٥- شیطان آدم او بي بي حوا علیهما السلام د دې مېوې خوړلو ته وهڅول، د دوی قدمونه ئې وښویول او له جنت ئې وایستل.

٦- شیطان سرغړونه او لویي وکړه، الله تعالی له خپلې خوا ورټلو او د لعنت وړ وګرځېدو.

۷- آدم علیه السلام د شیطان په لمسونه د هغې ممنوعه وني مېوه وخوړه؛ خو توبه ئې وکړه، الله تعالی د ده توبه ومنله او خپل رحمت او پېرزوینه ئې د ده په حال شامله کړه.

د سرکشۍ او تکبر له کبله د شیطان رټل او د توبې او انابت له کبله په آدم علیه السلام پېروزینه او رحمت، دواړه د الهي سننو او مقدراتو مطابق وو.

یوه بله قصه دا مطلب مزید توضیح کوی: د یوه سفر په دوران کې، د اصحابو لښکر ته چې عمر رضی الله عنه هم پکې وو اطلاع ورسېده چې په مخکني کلي کې وبا خوره شوې، په خپلو منځونو کې مشورې ته کښېناستل چې آیا نوموړي کلي ته داخل شو که نه، ځینو په دې ټینګار کولو چې باید له څه تشویش پرته کلي ته داخل شو. په قضاء او قدر زموږ ایمان د دې غوښتنه کوي چې له پېښو ونه وېرېږو، که زموږ د مرګ نېټه نه وي را رسېدلی نه مرو او وبا په موږ اثر نشي کولی، له مناقشې وروسته دا پرېکړه وشوه چې نوموړي کلي ته له ننوتو ډډه کوو. د غونډې په پای کې یوه کس له عمر رضی الله عنه پوښتنه وکړه چې آیا له قدر په څنګ شو، عمر رضی الله عنه په ځواب کې ورته وویل: له یوه قدر بل ته دروموِ.

آيا انسان د اختيار خاوند دئ؟

دا پوښتنه راولاړېږي چې آيا انسان د اختيار خاوند دئ که مجبور او بې اختياره؟ آيا انسان ته د خپلې لاري د انتخاب آزادي ورکړی شوې؟ راشئ د دې پوښتني ځواب په قرآن کې ولټوو، قرآن په ټول صراحت او وضاحت سره دا مطلب څرګندوي چې انسان ته د يوې معيني دائرې په انګړ کې د خپلې لاري او له ښه او بد د يوه د انتخاب واك او آزادي ورکړی شوې، د همدغه واك او اختيار له کبله هغه د خپلو عملونو بدله ګوري. د ده دغه اختيار او استقلال ته په پام سره هغه د خپلو عملونو مسئوليت په غاړه لري او سزا به ئې ګوري: دا مطلب په ګڼ شمېر آيتونو کې راغلی چې مونږ دلته په دوو بېلګو اکتفاء کوو. د کهف په مبارکې سورې کې راغلي:

وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقٗا ٢٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ٣٠ الكهف: ٢٩ ـ ٣٠

و ووايه: دا ستاسو د رب له لوري يو حقيقت دئ، نو څوك چې غواړي ايمان دي راوړي او د چا چې خوښه وي کافر دي شي، بې شکه چې مونږ د ظالمانو لپاره داسي اور تيار کړی چې دېوالونه به ئې پرې راتاو وي او چې کله د مرستي لپاره غږ وکړي نو په داسي اوبو به ئې غږ ته ځواب ويلی شي چې خوټېدونکي، توري او بويناکي دي او مخونه وريتوي، څومره بد څښاك او څومره بد ټاټوبی، او بې شکه هغو چې ايمان ئې راوړی او صالح عملونه ئې کړي، مونږ د هغه چا اجر نه ضايع کوو چې د عمل له مخې ښه وي.

د دې مبارکو آيتونو مهمي مهمي لارښوونې دا دي:

- دلته د (الحق من ربكم) مراد يا هغه ويناوي دي چې تر دې د مخه راغلې او يا ټول قرآن، مطلب ئې دا دئ چې دا ستاسو د رب له لوري او حقيقت دئ، نه د

رسول الله صلى الله عليه و سلم ذاتي افكار او ويناوي دي او نه په هغه کې د حق او حقيقت خلاف څه نښه موندی شئ.

- د هر چا خپله خوښه ده چې ايمان راوړي او که کافر کېږي، دا واك او اختيار انسان ته ورکړی شوی چې د ايمان او کفر ترمنځ يو ئې غوره کړي، الله تعالی ئې نه ايمان راوړو ته اړ باسي او نه ئې کفر او انکار ته.
- څوك چې له دې اختيار او آزادۍ غلطه استفاده وکړي، د ظلم او تېري لار غوره کړي نو الله تعالی دغو ظالمانو ته داسي اور تيار کړی چې دېوالونه به ئې پرې راتاو وي او کله چې له ډېري تندي چيغې کړي او په چيغو چيغو سره مرسته وغواړي نو په داسي اوبو به ئې غوښتنه ځوابېږي چې خوټېدونکې، توري او بويناکې دي او مخونه وريتوي، څومره بد څښاك او څومره بد ټاټوبی!
- او چا چې ايمان راوړی او صالح عملونه ئې کړي، نو الله تعالی د هغه چا اجر نه ضايع کوي چې عمل ئې صالح وي. نه په دنيا کې او نه په آخرت کې، هم به د خپل ايمان او صالح عمل غوره نتائج په دنيا کې ترلاسه کوي او هم په آخرت کې.

له دې مبارکو آيتونو په ډېر صراحت او وضاحت سره معلومېږي چې انسان ته دا اختيار او واك ورکړ شوی چې په خپله خوښه يا د ايمان او صالح عمل لار غوره کړي او يا د کفر او ظلم لار، د همدغه واك او اختيار په وجه او د خپل انتخاب د څرنګوالي له مخې به سزا ګوري.

همداراز د النبأ په سوره کې لولو.

ذَٰلِكَ ٱلۡيَوۡمُ ٱلۡحَقُّۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا ٣٩ النباء: ٣٩

دا رښتينې ورځ ده، نو څوك چې غواړي د خپل رب په لوري دي د ورتګ لار غوره کړي.

يعني دا هم د انسان په انتخاب پوري اړه لري چې د خپل رب لوري ته د ورتلو لار اختيار کړي او د صالح عمل په نتيجه کې د الله خوا ته غوره مقام ترلاسه کړي.

او دا چې د دې آيتونو تر څنګ قرآن دا هم ويلي چې: و ماتشاءون الا ان يشاء الله: تاسو غوښتی نه شئ تر څو د عالمونو رب الله نه وي غوښتي، دا مطلب به

څنګه د انسان له نسبي آزادۍ او اختيار سره متصادم نه ګڼو او څنګه به دا آيتونه سره همغږي ثابتوو، ځواب ئې دا دئ:

که دا آيت او دې ته ورته؛ مستقل او له نورو بېل نه بلکې د ټولو هغو آيتونو ترڅنګ وڅېړو او ټول هغه آيتونه په پام کې ولرو چې د قضاء، قدر، اراده، مشيت او اختيار مفاهيم په کې راغلي، نو په مطلب ئې پوهېدل آسانه او له خبط او خطأ خوندي پاته کېدی شو، متأسفانه بادي الرأی کسان او د لنډ نظر خاوندان دا آيت يوازي او نورو ته له پامه پرته څېړي، له همدې کبله په مطلب پوهېدل ورته ګران شي او ګمان کوي چې دا آيت د انسان په بې وسۍ، مجبوريت او عدم اختيار دلالت کوي، دوی دې ته نه دي متوجه چې په دې آيتونو کې د دې موضوع يوه څنډه څېړل شوې او نوري برخي ئې په نورو آيتونو کې، په کار ده په موضوع د ښه پوهېدو لپاره ټول اړوند آيتونه په پام کې ونيسو، د دغي غلطۍ له کبله ځينو کسانو د قضاء او قدر په اړه داسي څه ويلي چې په موضوع د پوهېدو په ځای ئې هغه مزيد ګرانه او پېچلې کړې، خلکو ته ئې شکوک او شبهات راپيدا کړي او دښمنانو ته ئې د دې خبرې کولو موقع ورکړې چې ووايي: قرآن هم انسان بې اختياره او مجبور مخلوق ګڼي او هم ئې کړه وړه د محاسبې وړ، په داسي حال کې چې مجبور مخلوق د خپلو کړو وړو په اړه هيڅ مسئوليت نه لري، د مجبور مخلوق د ټولو کړنو مسئوليت د هغه چا په غاړه وي چې دی ئې ورته مجبور کړی!! ځيني نور بيا په دې اړه له څه ويلو ممانعت کوي او په دې ئې ټينګار وي چې د قضاء او قدر موضوع بايد مجمل ومنو او تفصيل ته ئې له ننوتو ډډه وکړو!! په داسي حال کې چې دا يوه مهمه اعتقادي موضوع ده او ايمان پرې ضروري، ايمان له علم او پوهې پرته نه شي کېدی، ايمان په حقيقت کې د پوهې انتهاء او پايله ده، قرآن د ګڼ شمېر آيتونو په ترڅ کې او په ډېر تفصيل سره دا موضوع څېړلې. که په قضاء او قدر پوري مربوط ټول آيتونه د يوه بل څنګ ته کېږدو، د يوه لپاره بل له پامه ونه غورځوو او د ټولو په رڼا کې نتيجه راوباسو، نو نه به په اصل مطلب پوهېدل راته ګران وي او نه به له کوم مشکل او ابهام سره مخامخ کېږو.

د دغي موضوع په ارتباط مو بايد دې ته هم پام وي چې قرآن که له يوې خوا دا

ویلي چې دلته تغییر نه منونکي قضاء او قدر شته، هر کار د قضاء او قدر مطابق او د هغو سنتو او ضوابطو په مراعات سره چې الله تعالی د دې عالم لپاره وضع کړي، د الهي مقدراتو په محدوده کې او د الله تعالی په اراده او إذن ترسره کېږي، له بلې خوا ئې دا هم ویلي چې انسان ته نسبي واك او اختیار ورکړی شوی، هغه کولی شي له دوو لارو یوه غوره کړي، کولی شي له دوو کارونو د یوه د کولو اراده وکړي، پر قرآن د ایمان غوښتنه دا ده چې مونږ به په دواړو خبرو ایمان لرو، نه دا چې یوه ئې ومنو او پر هغې ټینګار وکړو او له بلې سترګې پټې کړو او له پامه ئې وغورځوو. هغه چا ته چې په قرآن کې لږ غور وکړي، د دې دواړو خبرو تلفیق ګران کار نه دئ او په ډېره آسانۍ سره دې نتیجې ته رسېږي چې انسان ته د نسبي اختیار او واك ورکول او له دوو بدیلونو د یوه د انتخاب قدرت او صلاحیت ورکول، د همدې الهي (قضاء) او (قدر) یوه برخه ده، الله تعالی دا سنت وضع کړی چې انسان کولی شي په ځینو مواردو کې او د یوې خاصې محدودې په انګړ کې د خپل مشیت او غوښتني مطابق اقدام وکړي، که دا الهي سنت نه وی او د ده دا اختیار د قضاء او قدر جزء نه وی نو انسان به د جماداتو په څېر په کامله توګه محکوم او بې اختیاره وو، هیڅ څه به ئې په خپله خوښه نه شو ترسره کولی!! خو د الله تعالی مشیت داسي تللی، الله تعالی داسي اراده کړې، الله تعالی داسي غوښتي چې انسان دي نسبي واك او اختیار ولري، د همدې لپاره وایو چې انسان هر څه کوي د الله په اراده، إذن او اجازه ئې کوي، الله تعالی ورته د یوې پرېکړې عزم او د یوه کار د کولو توفیق ورکوي. د (قضاء) او (قدر) معنی دا نه ده چې انسان بې اختیاره او بې ارادې مخلوق دئ، چې نه د انتخاب اختیار لري او نه په خپل تقدیر او برخلیك کې د ده اراده او عزم څه اغېز لري. دا د قضاء او قدر ډېر غلط او ناسم تعبیر دئ، (قدر) یعني دا چې دلته د هر څه لپاره خاصه او تغییر نه منونکي اندازه ټاکل شوې او (قضاء) یعني دا چې دلته هرڅه د ثابتو سنتو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي، انسان ته د همدغو سنتو او مقدراتو په محدودې کې د انتخاب واك او اختیار ورکړی شوی، په سم انتخاب ئې سم نتائج مرتب کېږي او خراب انتخاب ئې خراب نتائج ورکوي.

دې ته مو هم باید پام وي چې که انسان له داسي څه سره مخامخ کېږي چې د

ده له اختيار او واکه بهر دي؛ لکه د ده عمر، د پيدايښت او مرګ نېټه ئې، پېښې او حوادث او که داسې څه چې په خپل انتخاب او اراده ئې کوي، دا ټول له مخکې په لوح محفوظ کې ليکل شوي، ځينې کسان په لوح محفوظ کې دا ليکنه د انسان د نسبي واك او اختيار منافي ګڼي، چې دا يوه مغالطه ده، وجه ئې يا ناپوهي ده او يا له اسلام سره دښمني!! دوی دې ته نه ګوري چې په لوح محفوظ کې دا هم ليکل شوي چې انسان نسبي واك او اختيار لري، کولی شي له دوو لارو يوه د تلو لپاره غوره کړي.

خو په دې ارتباط يوه مهم مطلب ته جدي پاملرنه په کار ده او هغه دا چې د انسان اراده، عزم او د يو کار د سرته رسولو پرېکړه، غوښتنه او تصميم د الله تعالی د ارادې او مشيت تابع دي، صرف هغه څه کولی شي چې الله تعالی ئې د کولو توفيق ورکړي، لکه چې قرآن فرمايي:

إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذۡكِرَةٞۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ٢٩ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ٣٠ الانسان: ٢٩- ٣٠

بې شکه چې دا يو تذکر او پند دئ، نو څوك چې غواړي خپل رب ته د رسېدو غوره لار دي غوره کړي. او نه شئ غوښتی مګر هله چې الله ئې وغواړي، بې شکه چې الله باحکمته پوه دئ.

دا آيت چې په وار وار د قرآن د مواعظو او لارښوونو په پای کې تکرار شوی، دا مهم مطالب افاده کوي:

الف: دا يو تذکر او پند دئ د هغه چا لپاره چې غواړي الله تعالی ته د رسېدو غوره لار ومومي او د ده په لوري د تلو لپاره ئې غوره کړي.

ب: انتخاب ستاسو په لاس کې دئ، پند تر اخلئ او الله تعالی ته د رسېدو لار غوره کوئ او که مخ تر اړوئ او په کږو لارو سر کېږئ.

ج: د الله تعالی لار د هغه ذات لار ده چې په ټولو اسرارو پوه دئ، په هر حکم او لارښوونه کې ئې ژور حکمتونه مضمر دي.

د: دا لار فقط د الله تعالى په توفيق سره وهلى شئ، د الله تعالى مشيت په دې تللى چې انسان د خپلې لارې انتخاب ته آزاد پرېږدي، كه څوك د الله تعالى لار غوره كړي هغه ته د تلو توفيق وركوي او د ځان په لوري ئې هدايت كوي او كه څوك د شيطان په لارو تلو ته ملا وتړي په همدې كړو لارو د تلو فرصت او توفيق وركوي، ده په خپل انتخاب سره د الله تعالى د مشيت خلاف نه؛ بلكې عيناً د ده د سننو مطابق كار كړى، دا ځكه چې الله تعالى غوښتي چې انسان په خپل انتخاب كې آزاد وي او وكولى شي له دوه بديلو يو ئې غوره كړي، له دوو لارو يوه د تلو لپاره انتخاب كړي، د هر كار توفيق د ده له لوري دئ، دا د ده په إذن او ارادې سره ده چې تاسو يوه لار غوره كولى شئ او د تلو توفيق ترلاسه كوئ، دا سنن د باحكمته پوه رب له لوري وضع شوي، الهي سنن دقيق دي او په كامل او بشپړ علم ولاړ او په هر يوه كې ئې حكمت او مصلحت مضمر دئ.

همدا راز فرمايي:

إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ٢٧ لِمَن شَآءَ مِنكُمۡ أَن يَسۡتَقِيمَ ٢٨ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٩ التكوير:٢٧-٢٩

دا عالميانو ته يوازي يو پند او يادونه دئ، ستاسو هغه چا ته چې غواړي مستقيم (او په سمه لار برابر) شي او نه غواړئ تاسو (كوم څه) مگر دا چې الله د عالمونو رب ئې وغواړي.

په دې آيتونو كې دا دوه مطلبه يو په بل پسې راغلي:

الف: انسان كولى شي له ايمان او كفر او له سمې او كړې لارې يو په خپله خوښه غوره كړي.

ب: خو د ده خوښه، غوښتنه او اراده، د الله تعالى د ارادې او مشيت تابع ده.

بادى الرأى كسانو او د سطحي نظر خاوندانو ته په دې دواړو خبرو كې څه تضاد او تباين په نظر ورځي، د دواړو تلفيق ورته گران برېښي او كله كله په دې اړه د داسي مغالطي مرتكب شي چې له هغې وتل او سمه لار موندل ورته محال شي. خو كه څوك د قضاء او قدر او د الله تعالى د ارادې او د انسان د نسبي واك او اختيار

په اړه مخکښو مطالبو ته لږ ځیر شي، له دې مغالطې او معضلې په آسانۍ وتلی او په حقیقت پوهېدلی شي.

الله تعالی د دې عالم د هر څه لپاره اندازه ټاکلې، په دې عالم کې ئې ثابت او نه بدلېدونکې سنن وضع کړې، هر څه له همدغه تقدیر او قضاء سره سم د الله په اراده ترسره کېږي، انسان ته نسبي واك او اختیار هم د همدې سننو او مقدراتو جزء او یوه برخه ده، الله تعالی دا سنت په دې عالم کې وضع کړی چې انسان کولی شي د خپل ژوند په ځینو برخو کې په خپله خوښه تصرف وکړي. که الله تعالی دا سنت نه وی وضع کړی او انسان ته ئې دا توفیق او واك نه ورکولی، نو هغه به هم د جماداتو په څېر کاملاً محکوم وو او په خپله خوښه به ئې د څه کولو توان نه درلود، د انسان د اختیار او آزادۍ په اړه د الله اراده د ده په ارادې مقدمه ده، ځکه وایو چې انسان هر څه کوي د الله په اراده ئې کوي، هغه ورته دا اجازه ورکړې، هغه ورته د پرېکړې، عزم او بیا د اقدام او عمل توفیق ورکوي.

ښایي لاندې مثال له هغه چا سره مرسته وکړی شي چې د انسان نسبي اختیار او له مخکې ټاکل شوي مقدرات؛ یو د بل منافي ګڼي او دا ورته ګرانه برېښي چې څنګه په لوح محفوظ کې لیکل شوي تغییر نه منونکي مقدرات له انسانه اختیار او واك نه سلبوي:

مثال: تاسو د یوه داسي باغ خاوند یئ چې جګ جګ دېوالونه او دنګه مضبوطه دروازه لري، ښه ساتنه او حفاظت ئې کېږي، هیڅوك نه شي کولی ستاسو له اجازې پرته دې باغ ته ننوځي، خپل یوه دوست ته اجازه ورکوئ چې باغ ته ننوځي او مېوه ئې وخوري، د دروازې کیلي ورکوئ او ورته وایئ: دې باغ ته له دې کیلي په استفادې سره ننوځ او هره مېوه ئې خوړلی شې، له دې وروسته د دې باغ اختیار ستا په لاس کې دئ، خو دې ته دې پام وي چې د باغ کیڼ لوري ته داسي وني ولاړې دي چې د مېوو رنګ ئې ښایسته او جالب، خوند ئې ښه، خو خوړل ئې د ګټې په ځای تاوان درته لري، ستا صحت او سلامتیا ته تاوان رسوي، که دغو ونو ته ورنږدې نه شې او مېوه ئې ونه خورې نو دا به ستا په ګټه او زما د رضایت باعث شي، زما خوښه دا ده او دا مي پرتا پېرزو کېږي چې دا نوري هغه مېوې وخورې چې هم تا

ته ګټوري دي او هم ئې زه درته خوښوم او پرې راضي کېږم او په دې سره به روغ رمټ له باغه ووځې. ستا دا دوست ستا په اجازه باغ ته ننوځي، هر څه چې په دې باغ کې کوي او هره مېوه چې خوري نو ستا په اجازه او له هغه اختياره په استفادې سره ئې خوري چې تا ورکړی، په حقيقت کې هغه ستا په اراده، إذن او اجازه او له هغه اختيار او صلاحيت په استفادې سره عمل کوي چې تا ورکړی، که مضر او د ده روغتيا او سلامتيا ته تاوانې او ستا د خوښې خلاف مېوه خوري او ستا د رضايت خلاف کار کوي او يا ګټوره مېوه خوري او هغه څه کوي چې ستا د رضايت باعث کېږي، دواړه کاره ئې ستا په إذن، اجازه، اراده او توفيق کړي، تا دا موقع، توان، توفيق او اجازه ورکړه چې باغ ته ننوځي او د خپلې خوښې مېوه وخوري، که تا دا اجازه نه وی ورکړې نه باغ ته ننوتی شو، نه ئې سم او بد کار کولی شو او نه ئې تاوانې او ګټوره مېوه خوړلی شوه، غلطي ئې ستا په اجازه کړې خو مسئوليت ئې پر خپله غاړه دئ، له دې کبله چې په خپل انتخاب کې ئې اشتباه کړې، له اختيار او صلاحيت ئې غلطه استفاده کړې، هغو ونو ته نږدې شوی او مېوه ئې خوړلې چې د ده لپاره تاوانې او د باغ د خاوند د خفګان باعث. باغ ته له ننوتو وروسته چې نوموړی کس هرڅه کوي مسئوليت ئې د ده په خپله غاړه دئ، هم مفيده مېوه خوړی شي او هم مضره، دا ځکه چې د انتخاب واك ورکړی شوی، د خپل انتخاب نتائج به ګالي، ښه انتخاب ئې ښه نتائج لري او بد انتخاب ئې بد. د زمکې په سر د انسان خلافت او د قضاء او قدر په وړاندې د هغه محکوميت او ده ته د (اختيار) او (انتخاب) صلاحيت او واك ورکولو معنی هم داسي ده.

په دې مثال کې د باغ دېوالونه، دروازه او کيلي ئې، د خاوند اجازه، خپل دوست ته د انتخاب اختيار ورکول، د ممنوعه وني د مېوې تاوان، د باغ د خاوند خوښي او ناخوښي له مفيد او مضر مېوو د استفادې په صورت کې، هم (قضاء)، (قدر)، (د الله اراده)، له خپل بنده د الله تعالی رضايت او عدم رضايت ښه توضيح کوي او هم (د قضاء او قدر په محدوده کې د انسان اختيار او واك) ښه انځوروي، خو د دې قضيې د يوې خاصې څنډې له بيانولو عاجز دئ او هغه دا چې: کله ستا دوست د باغ د دروازې کيلي ترلاسه کړي او باغ ته ننوځي، نو ستا له واك او ادارې ووځي، له دې وروسته ته وربانديې هيڅ ډول سلطه او واك نه لرې، په داسي حال کې چې له

بنده سره د الله تعالی معامله داسي نه ده، هیڅ شبهه د هغه له ساتني، څارنې او اداړې نه شي وتی، هر ګام چې مخکې ږدي د الله په توفیق او مرسته ئې ږدي، د شه او بد کار توان هم هغه ورکوي. د الله تعالی د مشیت، ارادې، قضاء او قدر په وړاندي د انسان مشیت، اراده او انتخاب پورتني مثال ته ورته دئ، هغه شه او بد کار د الله تعالی د مشیت او ارادې مطابق کوي خو په خپله خوښه او له هغه اختیار په استفادې سره چې الله تعالی ورکړی.

او په لوح محفوظ کې د انسان د مقدراتو لیکنه داسي ده لکه په پورتني مثال کې چې ته د هغه دوست وضعیت ته په پام سره ده ته د کیلي ورکولو په وخت کې له ځان سره ولیکې: دی به په دې باغ کې څه څه وکړي او کومي کومي مېوې به وخوري، ستا دا لیکنه ستا د پوهي او علم څرګندونه کوي، هر څومره چې ستا علم او پوهه دقیق وي همدومره به د ده کړه وړه ستا د لیکني موافق خپځي، ستا لیکنه نه د ده خپلواکې سلبوي او نه ئې په کوم کار اړ کوي، دا ځکه چې تا په خپله د باغ کونجي ورکړې او د هري مېوې خوړلو اختیار دي ورکړی، په لوح محفوظ کې لیکنه دې ته ورته ده، دا لیکنه د انسان د هغو عملونو په اړه چې په خپل اختیار او خپلي خوښي ئې ترسره کوي، تقدیر بالوصف دئ، نه تقدیر بالحکم، دی پرې اړ شوی نه دئ بلکې د ده حالت په کې بیان شوی، دا د الله تعالی د بشپړ علم غیب شوډنه کوي، نه د هغه څه چې د انسان اختیار ترې سلب کړي او یو محکوم او مجبور مخلوق ترې جوړ کړي.

پر قضاءاو قدر د ایمان غوښتني

د قضاء او قدر په ارتباط لومړۍ مهمه خبره دا ده چې باید د دې موضوع په معنی، مفهوم او مطلب پوه شو، په قضاء او قدر باندي ایمان دا غوښتنه کوي چې د دغو مفاهیمو په حقیقت پوه شو، دا ځکه چې مور د دغو الفاظو په معنی او

مفهوم باندي په ايمان او باور درلودلو مکلف شوي يو، که د دغو الفاظو په مفهوم او معنی پوه نشو او حقيقت ئې مورږ ته واضح نه وي، داسي چې د هر راز شك او شبهې احتمال ختم کړي، نو يوازي په الفاظو به دايمان معنی څه وي؟

قرآن چې مورږ په کوم څه مکلف کوي چې ايمان پرې راوړو نو لومړی مورږ د هغه په حقيقت پوه کوي، هيڅکله مورږ په مجهول او غيرقابل فهم مطلب باندي په ايمان راوړلو نه ګماري. که مورږ ته د قضاء او قدر مفهوم واضح نه وي نو د ټولو هغو آيتونو په مطلب نشو پوهېدی چې دا الفاظ په کې راغلي.

د مصائبو په وړاندي صبر

څوك چې په قضاءاو قدر ايمان لري د کړاوونو او ستونزو په وخت کې به صابر وي، له بل د شکوې او شکايت په ځای به صبر کوي او عقيده به ئې دا وي چې دا کړاوونه تصادفي پېښي نه دي، بلکې د الله تعالی له ثابتو سننو او مقدراتو سره سم واقع شوي، حتماً له ده داسي خطاء او اشتباه شوې چې په نتيجه کې ئې له دې کړاو او ستونزي سره مخامخ شوی. هغه د مصيبتونو په وخت کې د بې صبرۍ او شکوې په ځای په خپلې تګلاري او کړو وړو کې تجديد نظر کوي، له کړاو سره د مخامخ کېدو عوامل لټوي او د خپل عمل د اصلاح هڅه کوي، مصيبتونه هغه د غفلت له خوبه راويښوي، لکه چې قرآن فرمايي:

وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ٣٠

الشورى:٣٠

او په کوم مصيبت چې تاسو اخته کېږئ نو دا ستاسو د خپلو لاسته راوړنو له کبله ده او له ډېرو ئې (الله) تېرېږي.

دا آيت په ډېر صراحت او قاطعيت سره وايي چې مصيبتونه ستاسو د کړو وړو په سبب راځي او دا چې دا ستاسو د ګناهونو يوازي د يوې برخي سزا ده، که الله تعالی عفو ونکړي او له تاسو سره د فضل او عفوي په ځای د عدل له مخي معامله وکړي نو تر دې به ئې ستر ستر مصيبتونه درباندي نازل کړي وو.

قرآن د هغو مجاهدينو او خدای پالونکو په اړه چې د پيغمبرانو په څنګ کې

جنګېدلي او له مصيبتونو سره مخامخ شوي خو صبر ئې کړی او مصيبتونه ئې د خپلو اشتباهاتو نتيجه ګڼلې، فرمايي:

وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُواْ وَمَا ٱسۡتَكَانُواْۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٤٦ وَمَا كَانَ قَوۡلَهُمۡ إِلَّآ أَن قَالُواْ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسۡرَافَنَا فِيٓ أَمۡرِنَا وَثَبِّتۡ أَقۡدَامَنَا وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ١٤٧ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا وَحُسۡنَ ثَوَابِ ٱلۡأٓخِرَةِۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ١٤٨ آل عمران: ١٤٦-١٤٨

او ډېر پيغمبران داسي وو چې ډېر خدای پالونکي ئې په ځنګ کې جنګېدلي، خو د الله په لار کې د رسېدلو مصيبتونو له کبله نه سست شول، نه ئې د ضعف احساس وکړ او نه ئې (د دښمن په وړاندې) ذلت ومنلو او داسي صبر کوونکي په الله ګران وي. او خبره به ئې له دې پرته بل څه نه وه چې ويل به ئې: اې زمونږ ربه! زمونږ ګناهونه او په خپلو چارو کې زمونږ تېری او اسراف راته وبخښه او زمونږ قدمونه استوار کړه او په دې کافر ټولګي مونږ ته بری راکړه. نو الله دنيايي بدله هم ورکړه او د آخرت غوره بدله هم او الله داسي محسنين خوښوي.

په دغو مبارکو آيتونو کې څو اساسي لارښوونې ګورو:

- تر محمد عليه السلام مخکې ډېر پيغمبران راغلي او تللي، د هر يوه په ځنګ کې ډېر خدای پالونکي راغونډ شوي او د الله په لار کې جنګېدلي.
- د دغو پيغمبرانو خدای منونکي ملګري داسي وو چې د الله په لار کې له مصيبتونو سره د مخامخ کېدو له کبله نه سست شوي، نه ئې د ضعف او ناتوانۍ احساس کړی او نه د دښمن په وړاندې ذلت او سپکاوي ته تسليم شوي. مبادا تاسو د الله په لار کې له مصيبتونو سره د مخامخ کېدو له کبله سست شئ، شور شوق او جذبه مو له لاسه ورکړئ، د دښمن قوت تاسو ووېروي او د هغه په وړاندې د ضعف او ناتوانۍ احساس وکړئ، د دښمن شرائطو ته تسليم شئ او د هغه لويي

ومنئ.

- دوی له ماتو وروسته هم نه دي مأيوس شوي، ماتي او هزيمتونه ئې د خپلو اشتباهاتو او اسراف نتيجه ګڼلې، له الله تعالی ئې د خپلو ګناهونو او تېريو معافي غوښتې، سنګر ئې نه دئ پرېښی او له مبارزې ئې لاس نه دئ اخيستی، تل ئې خپل الله ته د دښمن په ضد په خپلې مبارزې کې د بريا دعاء کړې. بايد متوجه وئ چې د ايمان تقاضا همدا ده.
- دوی هم دنيايي بريادوي ترلاسه کړې او هم ئې د آخرت فلاح او سعادت په برخه شوی.
- دا محسنين دي، د احسان لار همدا ده، دوی د خپلو همدې غوره صفاتو له کبله د الله د دوستۍ مستحق شوي، داسي محسنان په الله ګران وي.
- له دې مخکې هم ډېر پيغمبران تېر شوي او د دوی په څنګ کې ډېر خدای پالونکي جنګېدلي، د پيغمبرانو او د خدای پالونکو لار همدا ده؛ له حق د دفاع په خاطر د کفر، شر، فساد او ظلم په خلاف جنګېدل.
- نورو خدای پالونکو ته هم د الله په لار کې مصيبتونه رسېدلي، خو د دغو مصيبتونو په وجه نه سست شوي، نه ئې کمزوري ښودلې، نه ئې د دښمن په وړاندې د ذلت سر ټيټ کړی او نه ئې بې صبري کړې. د وهن معنی سستي ده خو دلته تري مراد هغه حالت دئ چې د مصيبتونو او ماتې له کبله څوک ورسره مخامخ کېږي، مخکنی شور او شوق ئې ختم شي، جذبات ئې ساړه شي، ناهيله او نااميده شي. له ضعف هغه حالت مراد دئ چې انسان د کمزورۍ او ناتوانۍ احساس وکړي او تر دښمن ځان ضعيف وګڼي. او له استکانت ذلت منل او د دښمن شرائطو ته غاړه ايښودل مراد دئ. څوک چې له دغو دريو کمزوريو ځان وساتي هغه صابر دئ او پر الله ګران. الله دغسي صابران خوښوي.
- دغو خدای پالونکو نه يوازې صبر کړی بلکې ويل به ئې: اې زمونږ ربه! زمونږ ګناهونه او په خپلو چارو کې زمونږ تېری او اسراف راته وبخښې، دا ماتې او مصيبتونه زمونږ د ګناهونو او تېري او اسراف نتيجه ده او زمونږ قدمونه استوار کړې او په دې کافر ټولګي مونږ ته بری راکړې، دوی د ماتې له کبله له مقاومت

لاس نه دئ اخيستى، سنگر ئې نه دئ پرېښى، د فتح او بريا طمع ئې نه ده ختمه شوې، ثابت قدمه او د حق بريا ته منتظر پاتې شوي.

- دوى ته الله تعالى هم خپله دنيايي بدله ورکړې او هم د آخرت غوره بدله، په دنيا کې ئې فتح په برخه شوې او په آخرت کې د الله رضاء او جنت.

گورئ چې د الله د لاري مؤمن مجاهدين له مصيبتونو او ستونزو سره د مخامخ کېدو او د موقتي ماتې او ناکامۍ په وخت کې صابر وي، ستونزې او کړاوونه د دوى تحرک او نشاط نشي ختمولى، په دوى کې يأس او نا اميدي نشي راپيدا کولى، ځان بې وزله نه ګڼي، د ضعف اوناتوانۍ احساس نکوي او سپکاوي او ذلت ته نه تسليمېږي، خپل فوځي کمښت او د دښمن د وسائلو او امکاناتو ډېرښت د خپلې ماتې عامل نه ګڼي، بلکې خپل اشتباهات او ګناهونه د ماتې باعث شمېري، په همدې خاطر له الله د خپلو ګناهونو بخښنه او مغفرت غواړي او دعاء کوي چې الله تعالى د دوى ګامونه د دښمن په خلاف په مورچلو کې ټينګ کړي او په دښمن دوى ته فتح او برى ور په برخه کړي.

همدا راز فرمايي:

قُل لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوۡلَىٰنَاۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٥١ التوبه:٥١

ورته ووايه: موږ ته هيڅکله کوم مصيبت نه رسېږي مګر هغه څه چې الله راته ليکلي، هغه مو مولا دئ او مؤمنان خو بايد پر الله توکل وکړي.

دا مطلب په يوه مبارك حديث کې داسې راغلى:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و سلم فَقَالَ « يَا غُلاَمُ أَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهِنَّ». فَقُلْتُ بَلَى. فَقَالَ « احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ احْفَظِ اللَّهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ تَعَرَّفْ إِلَيْهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ قَدْ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ فَلَوْ أَنَّ الْخَلْقَ كُلَّهُمْ جَمِيعاً أَرَادُوا أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ عَلَيْكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ وَإِنْ أَرَادُوا أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ عَلَيْكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ وَاعْلَمْ أَنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْراً كَثِيراً وَأَنَّ

النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً » رواه احمد
له عبد الله بن عباس رضی الله عنه روایت دئ یوه ورځ د رسول الله صلی الله علیه و سلم ترشا په سورلۍ سپور وم، نو ما ته ئې وویل: اې ځوانه! آیا داسې څو کلمې در وښیم چې په هغوی سره به الله تا ته ګټه ورسوي؟ ومي ویل: هو، وئې فرمایل: د الله د حقوقو ساتنه وکړه چې هغه دي وساتي، د الله د حقوقو ساتنه وکړه چې په هغه صورت کې به ئې (مرسته او پاملرنه) خپلې مخې ته وومومې. په سوکالۍ کې الله ته (په عبادت او بندګۍ سره ځان) معرفي کړه، چې د شدت او کړاو په وخت کې دي وپېژني (او مرسته دي وکړي)، که دي غوښتنه کوله نو له الله ئې غواړه او که دي مرسته غوښتله نو له الله مرسته غواړه، د هغه څه په لیکلو سره قلم وچ شوی چې کېدونکي دي (مقدرات ثبت شوي او په هغه کې تبدیلي نه راځي)، که د دنیا ټول خلك د دې هڅه وکړي چې تا ته داسې ګټه درورسوي چې الله نه ده درته لیکلې نو نشي توانېدلی، او که ټول خلك هڅه وکړي چې تا ته داسې تاوان درورسوي چې الله نه دئ درته لیکلې نو نشي توانېدلی، او په دې پوه شه چې په هغه څه صبر کولو کې ډېر خیر مضمر دئ چې نه دي خوښېږي او دا چې بری له صبر سره ملګری دئ او خلاصون له کړاو سره او یقیناً چې په هري سختۍ پسې آساني ده.

په قضاء او قدر باور او اعتقاد د دې باعث شي چې انسان د مصیبتونو په وخت کې ووایي: (إنالله و إنا إلیه راجعون: بې شکه چې موږ د الله یو (هغه پیدا کړي یو او هر څه مو د ده دي) او یقیناً چې موږ د ده طرف ته ګرځېدونکي یو)، خو هغه څوك چې په قضاء او قدر باور نه لري او ښې او بدي پېښې تصادفي ګڼي، د سترو او غیر متوقع پېښو په دوران کې ځان وبایلي، فتح او بری ئې مغرور کړي او ناکامي او ماتي ئې مأیوس او ناامیده کړي.

لکه چې قرآن فرمایي:

وَلَئِنْ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَٰهَا مِنْهُ إِنَّهُۥ لَيَـُٔوسٌ كَفُورٌ ٩ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ١٠ هود: ٩-١٠

او که انسان ته له خپلي خوا د کومي پېرزويني خوند وروڅکو بيا ئې تري لري کړو، يقيناً چې (په دې صورت کې) دی حتماً ډېر مأيوس او ناشکره وي او که له هغه وروسته چې کړاو وررسېدلی؛ ده ته د نعمتونو خوند وروڅکو، حتماً وايي چې له ما ستونزي ولاړې، بې شکه چې هغه ډېر خوښي کوونکی او ډېر فخر کوونکی دئ.

همدا راز فرمايي:

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ١١ يَدۡعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُۥ وَمَا لَا يَنفَعُهُۥۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ ١٢ الحج:١١-١٢

او له خلکو ځينې داسي دي چې په يوې ژبه کې د الله عبادت کوي، نو که کومه ښېګڼه وروورسېږي په هغې ډاډه شي او که د آزموينې (کومه ستونزه) وروورسېږی خپل مخ اړوي، دنيا او آخرت ئې تاوانې شو او دا څرګنده تباهي ده. له الله پرته هغه چا ته دعاء کوي چې نه ضرر وررسولی شي او نه ګټه وررسولی شي، همدا ژوره لارورکتيا ده، هغه چا ته دعاء کوي چې تاوان ئې تر ګټې ډېر نږدې دئ، څومره بد مولا او څومره بد ملګری.

په دې مبارکو آيتونو کې د هغه چا حالت انځور شوی چې مسلمانېدا ئې مشروطه ده، که اسلام د دوی غرضونه ترسره کړي نو پر اسلام او خپلې مسلمانۍ راضي وي، خو که اسلام د دوی د اغراضو په وړاندې خنډ شي، د مسلمانانو په څنګ کې خپل غرضونه ترلاسه نکړی شي، له ګواښونو او خطرونو سره مخامخ شي، دين او ايمان د قربانۍ غوښتنه تري وکړي، نو خپل دين او ايمان ته لته ورکړي، په شا ولاړ شي او له مسلمانانو سره خپلې اړيکې وشلوي!! هغه له داسي چا سره تشبيه شوی چې د اسلام د دائرې له مرکزه ډېر لري؛ په هغې کرښې چې اسلام او کفر سره بېلوي، ولاړ دئ او هملته د خدای عبادت کوي، د کفر له دائرې يو ګام دې لوري ته رااوښتی، له مخکې

تلو ئې ډډه کړي، هملته ودرېدلی او په همدومره څه ئې اکتفاء کړي، که دلته کومه ګټه او منفعت ترلاسه کړي، نو په خپلې ګټې او دغه یو قدم رااوښتو خوښ وي، خو که له کومې ستونزې او خطر سره مخامخ شي، بېرته یو ګام په شا ولاړ شي او خپل مخکنې حالت ته وروګرځي. دا د خپل هوس بنده دئ، له الله تعالی سره ئې معامله د یوه بازاري سوداګر ده، ایمان او عقیده هم د مادي ګټې په تله تلي، هغه عقیده ورته د منلو وړ ده چې مادي اغراضو ته په رسېدو کې د ده مرسته وکړي، له هرې هغې عقیدې کرکه لري چې د سپېځلو اهدافو په لار کې د قربانۍ مطالبه ترې وکړي. د مادي ګټې په طمع د داسې چا خوا ته درومي او له هغه مرسته غواړي چې له معنوي او اخلاقي پلوه ئې تباه کوي او دومره تاوان ورسوي چې په دنیا کې سپك شي او په آخرت کې د دوزخ وړ!! په دې نه پوهېږي چې د ګټې او تاوان پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي، له الله تعالی پرته نه څوك د ګټې رسولو توان لري او نه د تاوان رسولو، د الله تعالی پر ځای داسې چا ته مخه کړي چې تاوان ورسولی شي خو ګټه نه، څومره بد مولی او څومره بد ملګری.

د النساء د مبارکې سورې په ۷۷-۷۹ آیتونو کې د جهاد او له جهاد د راولاړو شوو ستونزو په اړه د منافقینو انګېرنې او دریځ او د دوی منافقانه نظریات په ډېر دقیق ډول ښودل شوي، په دې آیتونو کې به وګورئ چې قرآن هغه کسان څنګه معرفي کوي چې یا د قضاء او قدر په مفهوم نه پوهېدل او یا ئې په هغه ایمان نه درلود؛ وګورئ چې قرآن د دوی قضاوتونه د بري او ماتې په وخت کې او د ښېګڼې او مصیبت په صورت کې څنګه راښیي:

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمۡ كُفُّوٓاْ أَيۡدِيَكُمۡ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقِتَالُ إِذَا فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ يَخۡشَوۡنَ ٱلنَّاسَ كَخَشۡيَةِ ٱللَّهِ أَوۡ أَشَدَّ خَشۡيَةٗۚ وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ كَتَبۡتَ عَلَيۡنَا ٱلۡقِتَالَ لَوۡلَآ أَخَّرۡتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖۗ قُلۡ مَتَٰعُ ٱلدُّنۡيَا قَلِيلٞ وَٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا تُظۡلَمُونَ فَتِيلًا ٧٧ أَيۡنَمَا تَكُونُواْ يُدۡرِككُّمُ ٱلۡمَوۡتُ وَلَوۡ كُنتُمۡ فِي بُرُوجٖ

مُّشَيَّدَةٖۗ وَإِن تُصِبۡهُمۡ حَسَنَةٞ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِكَۚ قُلۡ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلۡقَوۡمِ لَا يَكَادُونَ يَفۡقَهُونَ حَدِيثٗا ٧٨ مَّآ أَصَابَكَ مِنۡ حَسَنَةٖ فَمِنَ ٱللَّهِۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٖ فَمِن نَّفۡسِكَۚ وَأَرۡسَلۡنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولٗاۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدٗا ٧٩

النساء:٧٧-٧٩

هغو ته دي ونه کتل چې ورته وويل شو: لاسونه مو راتم کړئ، لمونځ وکړئ او زکات ورکړئ، خو کله چې پر دوی جهاد فرض کړی شو نو يوه ډله ئې له خلکو داسې وېرېده لکه له الله او يا تر دې هم سخته وېره او ويل ئې: اې زمونږ ربه! ولې دي پر مونږ جنګېدل فرض کړل؟ ولې دي تر يوې نږدې نېټې ونه ځنډولو؟ ورته ووايه: د دنيا متاع خو وړوکی شی دئ او آخرت غوره دئ، د هغه لپاره چې تقوی ئې غوره کړه او د بڅرکې په اندازه به پر تاسو تېری ونشي. چې هرځای وئ مرګ به مو بيا مومي، که څه هم په دنګو کلکو ماڼيو کې وئ او چې کومه ښېګڼه ئې په برخه شي نو وايي: دا خو د الله له لوري ده، خو که کړاو ئې په برخه شي نو وايي: دا خو له تا ځخه دئ، ورته ووايه: ټول د الله له لوري دي، په دې خلکو څه شوي چې په هيڅ خبري نه پوهېږي. له ښېګڼې چې څه ستا په برخه شي نو د الله له لوري ده او چې کړاو او ستونزه درورسېږي نو هغه پخپله ستا لخوا ده، ته خو مو خلکو ته يو استازی لېږلی يې او الله د شاهد په توګه کافي دئ.

په دې مبارکو آيتونو کې لاندي لارښوونې زمونږ مخي ته اېښودل شوې:

- ځيني خلك داسي وي چې له دښمن سره د جګړو د وخت له رارسېدو مخکې په جګړې ټينګار کوي، او وايي: بايد له دښمن سره د يوې پرېکندې نښتې له لاري خبره پای ته ورسوو او ستونزه د تل لپاره حل کړو، خو دا ټينګار ئې له قوي ايمان او د الله په لار کې د قربانۍ له جذبې څخه نه وي راولاړ شوی، بلکې له بيمار زړه راخوټېدلی وي، په دې بې وخته ټينګار سره غواړي چې ځان مخلص او انقلابي وښيي او په خپلو غلطو عملونو او غلطلو ويناوو پرده واچوي او خلکو ته وښيي چې که

اوس او د سختي ورځي له رارسېدو مخکې هغوی څه قصور لري او په عمل کې تر نورو شاته پاتې دي او د خپلو ديني او مذهبي دندو په اداء کولو کې لټې کوي، کله چې په دې اړه ورباندي اعتراض وشي نو وايي: که له دښمن سره د نښتي او له دين د دفاع وخت راورسېدو نو موږ به ترټولو مخلص وموميږ، زموږ په اخلاص او صداقت به هلته پوه شئ چې په لومړي خط کې مو توره په لاس او مټې بروهلي وګورئ!! وبه ګورئ چې تر هر چا مخکې يو او په لومړي خط کې د دښمن مقابله کوو!! خو کله چې د جګړې اصلي وخت راورسېږي او په دې اړه صريح او واضح فيصله وشي او د قرآن صريح او واضح حکم د هغه غوښتنه وکړي نو دا کسان به داسي وموميږ چې سخته وېره به ئې په څېرو کې څرګنده وي، خړې سترګې؛ د هغه چا په څېر چې د مرګ له وېرې او هيبته بې سده شوی، له خلکو به داسي وېرېږي لکه له الله او حتی له خلکو به ئې وېره هومره وي چې له الله به دومره نه وېرېږي!!

- بيا به وايي: اوس خو د جګړې مناسب وخت نه دئ، ضروري وسائل نه دي برابر شوي، څه نور وخت ته ضرورت لرو، بايد جګړه وځنډېږي!!
- دوی جګړه او له دښمن سره مخامخ کېدل داسي ګڼي لکه د مرګ په لوري چې خوځول کېږي، لکه مرګ چې تيار دوی ته خپل کومی پرانيستی وي او د مرګ نښته ئې رارسېدلې وي!! وايي به: خدای ولي موږ ته د څه نوري مودې لپاره د ژوندي پاتې کېدو موقع رانکړه او داسي ژر ئې له جګړو سره مخامخ کړو!!
- دې خلکو ته فقط يو ځواب په کار دئ او هغه دا چې: له دنيا سره افراطي مينه مو له مرګه وېروي، آخرت مو هېر کړی، دنيا ته په آخرت ترجيح ورکوئ، د همدې لپاره له مرګه وېرېږئ او له جنګه ډډه کوئ. د الله په عدالت باور نلرئ، ګمان کوئ چې الله به د مسلمانانو هلي ځلي او قربانۍ ضايع کړي، حال دا چې الله د وړې ذرې په اندازه هم په خپلو بندګانو ظلم نه کوي.
- په دې پوه شئ چې په کور کې ناستي سره او کلکو مورچلو او دنګو کلاګانو ته په پناه وړلو سره هم له مرګه نه شئ خلاصېدی، په هر صورت به د مرګ داعي ته لبيك وايئ.

- دا کسان داسي دي چې که ستاسو په څنګ کې ئې څه ښېګڼه په برخه شوه نو دا ستاسو د ملګرتیا نتیجه نه بلکې په خپل ځان د الله پېرزوینه ګڼي، خو که له کومې ستونزې سره مخامخ شول نو دا ستاسو له لوري ګڼي، دوی ته ووایئ چې ښه او بد ټول د الله له لوري دي، دوی په دې نه پوهېږي چې د ښه او بد، خیر او شر، ګټې او تاوان پرېکړه د الله له لوري کېږي.
- هره ښېګڼه د الله پېرزوینه ده، مبادا هغه د خپل عمل نتیجه وګڼئ، دا ځکه چې د نېک عمل توفیق هم د الله پېرزوینه ده.
- هر کړاو او ستونزه ستا د بد عمل او ګناه نتیجه ده، له ځان نه پرته بل څوک مه ملامتوه.
- د الله پیغمبر هم د خیر او شر واکدار نه بلکې د استازي په توګه لېږل شوی. الله په دې شهادت ورکوي چې خیر، شر د ده له لوري دئ او ستا په عمل پورې تړلی دئ، د ده پیغمبر فقط د یوه امین استازي دنده تر سره کوي، د خیر او شر واک او پرېکړه د ده په اختیار کې نه ده.

قرآن په ډېره حیرانتیا سره د دغو خلکو په اړه فرمایي: په دې خلکو څه شوي چې په خبره نه پوهېږي؟!! ولې داسي دي چې که له فتحي، بري او کومې بلې ښېګڼې سره مخامخ شي، نو د دې لپاره چې په دې بري او فتحي کې ئې د پیغمبر علیه السلام له ونډې او اغېز انکار کړی وي وایي: دا خو د الله له لوري وه؛ خو که له ماتې او تلفاتو سره مواجه شي وایي: دا د قیادت او مشرتابه غلطي وه، د ماتې او مصیبتونو باعث او موجب پیغمبر علیه السلام او د ده قیادت او مشري ګڼي؛ حال دا چې هر څه د الله له لوري دي، خیر او شر ټول د ده په اختیار کې دي، د خیر او شر تقدیر او ټاکنه د ده له خوا ده. الله تعالی چې هره فیصله کوي، چې هره لارښوونه کوي، د هر چا په هر عمل چې کومه نتیجه مرتب کوي، خیر په هماغه کې دئ، که کوم مجرم مؤاخذه کوي، که کوم ظالم د تېري، ظلم او طغیان له کبله تعذیبوي، که کوم مسلمان په کوم مصیبت او کړاو سره آزمویي، په هر یوه کې مصلحت او حکمت مضمر دئ، لکه پلار چې خپل زوی د غلطۍ له کبله تنبیه کوي او یا استاد چې خپل شاګرد ته سزا ورکوي، خو احمق شاګرد او بې عقله زوی په دې

نه پوهېږي چې په دې تنبيه کې ده ته کوم خير او ښېګڼه مضمر ده.

مصيبتونه او پېښې د قضاء او قدر په رڼا کې

د حوادثو، مصيبتونو او پېښو په اړه دوه نظريې وړاندې کېږي:

- ټولې پېښې تصادفي حوادث دي، که دا ستر ستر طوفانونه دي، که سېلابونه، که زلزلې او وچ کالي او که وړې وړې پېښې، د يوه انسان له عادي بيمارۍ نيولې تر هغو لويو لويو پېښو چې په ميلونونو خلك ترې متأثره شي، دا ټول طبيعي اسباب او عوامل لري، د خلکو له کړو وړو او ګناهونو سره ئې هيڅ تعلق نشته، هم ګنهګار نيسي او هم بې ګناه، نه ئې د انسان بد عمل په راتلو کې څه ونډه لري او نه ښه عملونه په مخنيوي کې.
- د هري پېښې پرېکړه د الله له لوري کېږي، هره حادثه د هغه په اراده رامنځته کېږي، الله نه په چا ظلم کوي او نه د عدالت خلاف پرېکړه، له هر فرد او ټولني سره همغه څه کوي چې د عدالت له مخې ئې مستحق وي، نه ستر ستر حوادث تصادفي پېښې دي او نه واړه واړه مصيبتونه، د انسان بد عملونه ئې د راتلو لامل دئ او نېك عملونو ئې د تم کېدو باعث.

راشئ وګورو چې قرآن په دې اړه څه وايي او له دغو دواړو نظريو کومه يوه تأييدوي؟ راشئ وګورو چې د يوه مؤمن په حيث به د دغو پېښو په اړه زمونږ نظر څه او عقيده مو څنګه وي؟ او د هغه چا په ځواب کې به څه وايو چې په دې اړه د قرآن په وينا اعتراض لري؟ تر هر څه مخکې بايد هغه آيتونه تر نظر تېر کړو چې د مصيبتونو او پېښو په اړه په قرآن کې راغلي:

د الشورى د سورې په دېرشم آيت کې داسې لولو:

وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ٣٠

الشورى:٣٠

او په کوم مصيبت چې تاسو اخته کېږئ نو دا ستاسو د خپلو لاس ته راوړنو له کبله دئ او له ډېرو ئې (الله) تېرېږي.

(۳۰)- دا مبارك آيت په ډېر صراحت او قاطعيت سره وايي چې مصيبتونه ستاسو د کړو وړو په سبب راځي او دا چې دا ستاسو د ګناهونو يوازې د يوې برخې سزا ده، که الله عفو ونه کړي او له تاسو سره د فضل او عفوې پر ځای د عدل له مخې معامله وکړي نو تر دې به ئې ستر ستر مصيبتونه درباندې نازل کړي وو.

دلته يوه جدي پوښتنه راولاړېږي او هغه دا چې آيا انسان له ګناه پرته هم په مصيبت اخته کېدی شي که نه؟ هغه مصيبتونه به څنګه تعبيروو چې د الله تعالی نېك بندګان ورسره مخامخ شوي؟ پر پيغمبرانو عليهم السلام هم مصيبتونه راغلي دا به د دې آيت له مخې څنګه توجيه کوو؟ بې ګناه ماشومان هم مصيبتونه ګالي!! په دې اړه بايد لاندې خبرې په پام کې ولرو:

- د حوادثو، مصيبتونو او پېښو په اړه څلور نظريې وړاندې کېږي:

۱. يوه د بابيل هغه نظريه ده چې وايي: په انسان باندې چې کوم مصيبتونه راځي؛ دا د شيطان کار دئ، خدای شيطان ته دا اجازه ورکوي چې انسان له کړاوونو او مصيبتونو سره مخامخ کړي.

۲. بله دا چې انسان د خپلو ګناهونو په سبب له مصيبتونو سره مخامخ کېږي، هر په مصيبت اخته انسان په حقيقت کې يو ګناهګار انسان دئ!! دا ځکه چې مصيبتونه يوازې يو لامل لري او هغه د انسان ګناه ده او بس.

۳. درېيمه نظريه هغه ده چې وايي: ټولې پېښې تصادفي حوادث دي، که دا ستر ستر طوفانونه دي، که سېلابونه، که زلزلې او وچ کالي او که وړې وړې پېښې، د يوه انسان له عادي بيماری نيولې تر هغو لويو لويو پېښو چې په ميلونونو خلك تړې متأثره شي، دا ټول طبيعي اسباب او عوامل لري، د خلکو له کړو وړو او ګناهونو سره ئې هيڅ تعلق نشته، هم ګناهګار نيسي او هم بې ګناه، نه ئې د انسان بد عمل په راتلو کې څه ونډه لري او نه ئې ښه عملونه په مخنيوي کې.

٤. خو قرآن فرمايي چې د ښه او بد، راحت او مصيبت، نعمت او نقمت پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي، نه شيطان په دې کې څه تصرف او مداخله کولی شي او نه په زمکې او آسمان کې له الله تعالی پرته بل څوك. د هري پېښې پرېکړه د الله له لوري کېږي، هره حادثه د هغه په اراده رامنځته کېږي، الله نه په چا ظلم کوي او

نه د عدالت خلاف پرېکړه، له هر فرد او ټولني سره همغه څه کوي چې د عدالت له مخې ئې مستحق وي، نه ستر ستر حوادث تصادفي پېښې دي او نه واړه واړه مصیبتونه، کله د انسان بد عملونه د دې مصیبتونو د راتلو لامل وي او نېک عملونه ئې د تم کېدو باعث او کله الله تعالی غواړي د مصیبتونو په ترڅ کې انسان وروزي، کمال ته ئې ورسوي او هغه استعدادونه په کې راویښ او ځلانده کړي چې یوازې له کړاوونو سره د مخامخ کېدو په صورت کې په انسان کې وده کوي، لکه هغه ماشوم چې د لومړي ځل لپاره په خپلو پښو تګ زده کوي نو په وار وار لوېږي او لټېږي او په همدغو لوېدلو او لټېدلو کې د ده روزنه کېږي، ډېر څه ورښودل کېږي، هډوکې ئې مضبوطېږي او په لوړو ژورو کې د تلو هنر زده کوي.

قرآن فرمايي:

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ وَمَن يُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ يَهۡدِ قَلۡبَهُۥۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ١١ التغابن: ١١

هیڅ مصیبت نه راځي مګر د الله په إذن سره او څوك چې پر خدای ایمان لري زړه ئې ورهدایت کړي او الله په هر څه ښه پوه دئ.

- دا آیت هم په ډېر تأکید او قاطعیت سره وایي چې هیڅ مصیبت په خپل سر او تصادفي نه راځي، د الله په حکم او إذن راځي، د ایمان خاوندان ئې په وجه او حقیقت پوهېږي او په دې اړه ئې الله زړونه روښانه کوي او له شك او اعتراض ئې خوندي ساتي.
- د قرآن ګڼ شمېر آیتونه په پرېکنده ډول وایي چې هیڅکله کوم داسي مصیبت نه دررسېږي چې الله تعالی له مخکې نه وي درته لیکلی، که دا مرګ ژوبله وي، په جګړې کې ماته وي، یا کوم بل مصیبت، مؤمنان به په خدای توکل کوي، د مصیبتونو په اړه به هیڅکله دا شك نه کوي چې دا په خپل سر او د الله تعالی له عادلانه پرېکړې پرته نازل شوي.
- کله مصیبت د ګناه دنیایي سزا وي، له داسي مصیبت سره کله یو انسان د خپلې ګناه له کبله مخامخ کېږي او کله یوه ټولنه د اکثریت د ګناه له کبله، کله

فردي بڼه لري او کله اجتماعي، کله يوه الهي آزموينه وي او په ترڅ کې ئې انسانان روزل کېږي او لوړو لوړو درجو ته د رسېدو لپاره جوګه کېږي. د دې تفصيل د الانبياء سورې د (٨٤-٨٣) آيتونو په تفسير کې وګورئ.

- په دې اړه دا روايت هم مخي ته راځي چې وايي:

عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و سلم قَالَ « لاَ يُصِيبُ عَبْدًا نَكْبَةٌ فَمَا فَوْقَهَا أَوْ دُونَهَا إِلاَّ بِذَنْبٍ وَمَا يَعْفُو اللَّهُ عَنْهُ أَكْثَرُ ». قَالَ وَقَرَأَ (وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ رواه الترمذي

له ابو موسى رضى اللَه عنه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه و سلم وفرمايل: هيڅ بنده ته کوم ستر يا وور مصيبت نه رسېږي مګر د کومې ګناه له کبله، او له هغه څه چې الله تېرېږي هغه ډېر دي، بيا ئې دغه آيت تلاوت کړ: (وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ).

که څه هم ځينو دا روايت د سند له پلوه ضعيف ګڼلى خو متن ئې د قرآن له آيت سره په بشپړه توګه مطابقت لري. متأسفانه مور له دې ستونزې سره مخامخ يو، کله به داسې روايت ته صحيح ويل کېږي چې له قرآن سره په بشپړه توګه تعارض لري او کله به پورتنې روايت ته ورته روايت ضعيف ګڼل کېږي؛ په داسې حال کې چې هغه به د قرآن له څرګند آيت سره مطابقت لري. دا ستونزه له دې راولاړه شوې چې ځينو سند ته پر متن ترجيح ورکړې، سند ئې په لومړۍ درجې کې معتبر ګڼلى او متن په دوهمې درجې کې.

د التوبه د مبارکې سورې په يو پنځوسم او دوه پنځوسم آيتونو کې مسلمانانو ته په دې اړه داسې لارښوونه شوې:

قُل لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوۡلَىٰنَاۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٥١ التوبة:٥١

(ورته)ووايه: هيڅکله له هغه پرته څه نه رارسېږي چې الله راته ليکلي، هغه مو مولا دئ او مؤمنان خو بايد پر الله توکل وکړي.

قرآن مؤمنانو ته لارښوونه کوي چې مخالفينو ته په بشپړ ډاډ او اطمئنان سره

ووايي: هيڅكله كوم داسي مصيبت نه رارسېږي چې الله تعالى له مخكې نه وي راته ليكلى، كه دا مرګ ژوبله وي يا په جګړې كې ماته او يا كوم بل مصيبت، مؤمنان به پر خداى توكل كوي، د مصيبتونو په اړه به هيڅكله دا شك نه كوي چې دا په خپل سر او د الله تعالى له عادلانه پرېكړې پرته نازل شوي.

- همداراز دا مبارك آيت مؤمنانو ته وايي چې د كافرانو د ګواښونو په وړاندي به ستاسو ځواب دا وي:

- **لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا: له هغه څه پرته چې الله تعالى راته ليكلي او مخكې له مخكې ئې راته مقدر كړي، بل هيڅ مصيبت نه رارسېږي، دا د هر مؤمن بنده د عقيدې او ايمان يوه برخه ده چې باور وكړي هيڅ مصيبت نه وررسېږي؛ مګر هغه چې الله تعالى لادمخه ده ته مقدر كړى.**

- **دوى به پدې خبرې باور لري چې الله مو مولا دئ، هغه به مورِ يوازي نه پرېږدي، هغه به زمورِ هلي ځلي نه ضائع كوي، مورِ به د دښمن په وړاندي يوازي نه پرېږدي.**

- **دوى به پر الله توكل كوي. دښمن ته به وايي: زمورِ ويسا او اعتماد پر الله دئ، دا ځكه چې مورِ ايمان لرو او د ايمان تقاضاء دا ده چې انسان به پر الله تعالى توكل كوي.**

د دې مبارك آيت مهمي لارښووني دا دي:

- د الله تعالى له اذن پرته هيڅا ته كوم مصيبت نه رسېږي.
- انسان ته يوازي هغه مصيبت وررسېږي چې له وړاندي هغه ته مقدر او د ده

په تقدير پاڼي کې ليکل شوی وي.

- دا مقدرات نه بدلېږي.
- او دا چې الله زمونږ مولا او چاره ګر دئ، مونږ به يوازې نه پرېږدي، په هره پرېکړه او فيصله کې ئې زمونږ لپاره خير مضمر دئ، دا ځکه چې الله زمونږ مولا دئ او هر څه د هغه په اراده کېږي، که په موقتي توګه له ماتې سره مخامخ کېږو، زمونږ خير په همدې کې مضمر دئ او که فتح او غلبه را په برخه کړي خير په همدې کې دئ، دا ځکه چې الله زمونږ مولا دئ.
- او دا چې د ايمان خاوندان بايد پر الله تعالی باندې توکل وکړي، له نتائجو به مطمئن وي، کار به الله ته حواله کوي او له دې به ډاډه وي چې الله جل شأنه به په هغه باندې نېک نتائج مرتب کوي.

ورپسې فرمايي:

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحْدَى ٱلْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ ٱللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوٓاْ إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ٥٢ التوبه: ٥٢

(ورته) ووايه: آيا مونږ ته له دوو نه د يوې ښېګڼې پرته د بل څه انتظار لرئ او مونږ خو ستاسو لپاره يا دې ته ستړګي په لار يو چې الله مو له خپل لوري په کوم عذاب اخته کړي او يا زمونږ په لاس، نو انتظار وکړئ چې مونږ هم درسره انتظار کوونکي يو.

د داسې کسانو په ځواب کې بايد ووايئ:

- مونږ ته له دې پرته د بل څه انتظار نه لرئ چې له دوو ښېګڼو به مو يوه په برخه شي: يا بری يا د الله په لار کې شهادت، هر يو ئې زمونږ لپاره ښېګڼه.
- خو مونږ ستاسو په اړه دوو حالاتو ته منتظر يو: يا دا چې الله تعالی به تاسو له خپل لوري په کوم عذاب اخته کړي او يا زمونږ په لاس.

- د الله تعالی پرېکړي ته تاسو هم انتظار وکړئ او موږ هم انتظار کوو.

د آل عمران د مبارکي سورې په ۱۴۵آیت کې لولو:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا ... آل عمران:۱۴۵

هیڅ ژوی نه مري مګر د الله په حکم او په لیکل شوې نېټې...

همداراز د الحدید د مبارکي سورې په ۲۲-۲۳ آیتونو کې داسي راغلي:

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ۲۲ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا۟ بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۲۳ الحدید: ۲۲-۲۳

نه په زمکي کې کوم مصیبت واقع کېږي او نه په خپله تاسو کې، مګر دا چې په کتاب کې لیکل شوی؛ مخکې له دې چې پیدا ئې کړو. دا خو یقیناً الله ته آسان کار دئ، تر څو په هغه څه مأیوس نشئ چې له لاسه ئې ورکوئ او په هغه څه چې درکوي ئې بې ځایه خوشحالي ونکړئ او خدای هیڅ کبرجن او فخرکوونکی نه خوښوي.

د مصیبتونو په اړه د الله تعالی یو سنت دا هم دئ چې کله ئې مصیبت یوازي ظالمان نه نیسي بلکې عام وي او د ظالمانو تر څنګ نور هم نیسي، د الانفال په مبارکي سورې کې دا قضیه داسي توضیح شوې:

وَٱتَّقُوا۟ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنكُمْ خَآصَّةً ۖ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ۲۵ الانفال: ۲۵

و له هغې فتنې او مصیبت ځان وساتئ چې یوازي ستاسي ظالمان نه پرې اخته کېږي او په دې پوه شئ چې الله سخت عذاب ورکوونکی دئ.

دا هغه مصیبتونه دي چې مختص د ظالمانو په سر نه راپرېوځي، بلکې عام وي او نور خلك هم پرې اخته کېږي، خو باید په دې پوه شو چې دا نور خلك څوك دي چې د ظالمانو ترڅنګ دوی هم په دې الهي مصیبتونو اخته کېږي. د قرآن د وینا له

مخي دا يا هغه خلك دي چې د ظالمانو ملګرتيا ئې کړې، د دوی په څنګ کې درېدلي، دوی ته تسليم شوي، د دوی واکمني ئې منلې، د عسکر، پوليس، مأمور او مستخدم په حيث ئې د دغو ظالمانو خدمت کړی، ماليه ئې ورکړې او يا پر ظلم راضي شوي او د ظالمانو په مقابل کې ساکت پاته شوي او يا ئې د منکراتو د مخنيوي په اړه خپل مسئوليت نه دئ اداء کړی. له عام مصيبت مقصد دا نه دئ چې ګناهګار او بې ګناه دواړه نيسي، دا ځکه چې قرآن د لوط عليه السلام د قوم د هلاکت په اړه په ډېر صراحت سره فرمايي چې هلته له يوې مسلماني کورنۍ پرته بل داسي څوک نه وو چې د ژغورلو مستحق وو او الله تعالى همدغي يوې کورنۍ ته نجات ورکړ او نور ټول ئې هلاک کړل، فرمايي:

فَمَا وَجَدۡنَا فِيهَا غَيۡرَ بَيۡتٖ مِّنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ٣٦ الذاريات: ٣٦

نو موږ په هغه (کلي) کې د مسلمانانو له يوې کورنۍ پرته (بله) ونه موندله.

دا آيت همدغه مطلب په ډېر قاطعيت سره داسي بيانوي:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَقَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَوۡ كَانُواْ غُزّٗى لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجۡعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسۡرَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡۗ وَٱللَّهُ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ

١٥٦ آل عمران: ١٥٦

اې مؤمنانو! د هغو په څېر مه کېږئ چې کافران شول او د خپلو وروڼو په اړه ئې چې په سفر تللي وو او يا ئې غزا کوله (او هلته يا مړه يا وژل شوي وو) وويل: که زمونږ په خوا کې وی، نه به مړه شوي وو او نه به وژل شوي وو!! تر څو الله دا خبره د دوی په زړونو کې د حسرت لامل وګرځوي، حال دا چې د ژوند، مرګ پرېکړه الله کوي او الله د هغه څه ښه ليدونکی دئ چې تاسو ئې کوئ.

د دې آيت اساسي مطالب دا دي:

- مسلمانان د مرګ او ژوند په اړه له کافرانه تصور منع شوي.

- که چا مړينه او وژنه سفر يا غزا ته منسوب کړه او د وژل شوي او مړ شوي خپلوان په اړه ئې وويل: که زموږ په څنګ کې وی، په غزا کې ئې برخه نه وی اخیستې او په سفر نه وی تللی له مړيني او وژنې به خوندي پاته شوی وو، د ده دا تصور او اعتقاد کافرانه دئ.
- د ژوند مرګ پرېکړه يوازې الله تعالی کوي.
- دا کافرانه تصور له دې پرته بل څه نه دئ چې په زړونو کې د حسرت باعث شي، په دې حسرت سره الله تعالی کافران تعذيبوي.
- د انسان کوم کړه وړه چې له همدې کافرانه اعتقاد څرګندېږي، که هغه له مرګ وېره وي، په جهاد کې برخه نه اخیستل وي او سنګر ته د خپلوانو له لېږلو ډډه کول وي، الله په ټولو خبر دئ او ستاسو د ټولو عملونو شاهد او ناظر دئ.

قرآن ټول هغه مصيبتونه چې د فرعون د اقتدار په وخت کې په مصريانو راغلي دا د فرعون او فرعونيانو د کفر، ظلم، طغيان او فساد له کبله ګڼي، د نوح عليه السلام په قوم طوفان د دوی د عملونو سزا بولي، همداراز نور ټول هغه عذابونه چې په ښلو ښلو قومونو راغلي.

د عالم هره پېښه خاص طبيعي عوامل لري، باران او واوره له ورېځو ورېږي، زلزلې د زمکې د ډېرين قشر له ماتېدو راولاړېږي، ښمارې له ويروسونو او مکروبونو راپيدا کېږي، د طوفانونو لامل توندي سيلۍ دي چې د سيمو د هوا او موسم له سريع او دراماتيك تغيير سره ئې خوځښت توند او تېز شي او ستر ستر طوفانونه راولاړ کړي، خو د پېښو دا عوامل د هغه ذات په واك کې دي او د هغه په اراده او اذن خوځېږي چې د عالم هر څه اداره کوي، هيڅ څه د ده له إذن او حکم پرته نه ترسره کېږي. قرآن د بادونو په اړه فرمايي چې دوی ورېځې په سر واخلي، په خاص استقامت ئې وخوځوي، په ښلو ښلو برخو ئې ووېشي، په لوړو غرونو واوري ووروي، په اوارو سيمو بارانونه، په چا لږ او په چا ډېر، خو نه ئې دا خوځول په خپل سر دي او نه ئې وېش، هر چا او هر ځای ته هومره برخه ورکوي چې الله تعالی ورته ټاکلې، نه ئې خوځښت د ړندو په څېر دئ او نه ئې وېش د پټو سترګو او له معيار او ميزان پرته، قرآن بادونه د (فارقات) په نامه يادوي چې معنی ئې فرق کوونکي ده، يعني دا بادونه د مستحق او غير مستحق ترمنځ د تفکيك او تمييز

استعداد لري، پوهېږي چې کومې سيمې ته څومره وربځي انتقال کړي، چېرې واوره ووروي او چېرې باران، په چا لږ او پر چا ډېر، لکه څنګه چې د لمر راختل او لوېدل، هره ورځ په خپل وخت او له خپل ځايه وي او په راختو او پرېوتو کې د خاصو الهي سننو او ضوابطو تابع، په همغه مسير کې خوځي چې الله ورته ټاکلی او همغه څه کوي چې پرې ګمارل شوی، همداراز د دې عالم هرڅه د خاصو ضوابطو تابع او هر يو په پوره دقت سره همغه کارونه ترسره کوي چې الله تعالی ورته ښودلي، د زمکې او آسمانونو هرڅه د الله په وړاندې د هغو منقاد او مطيع فوځيانو په څېر دي چې هر څه ئې د خپل آمر او قومندان په امر او لارښوونه وي، قرآن د زمکې او آسمان هرڅه د الله لښکري ګڼي او فرمايي:

وَلِلَّهِ جُنُودُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ٧ الفتح: ٧

د آسمانونو او زمکې ټولې لښکري د الله دي او الله باحکمته عزتمن دئ.

أَفَغَيۡرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبۡغُونَ وَلَهُۥٓ أَسۡلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعًا وَكَرۡهًا وَإِلَيۡهِ يُرۡجَعُونَ ٨٣ آل عمران: ٨٣

آيا د الله له دين پرته (بل دين) لټوي، حال دا چې د آسمانونو او زمکې هرڅه، طوعاً اوکرهاً، (په خوښه او ناخوښه) ده ته غاړه ايښې او د ده لوري ته ورګرځول کېږي.

خو دې ته مو بايد پام وي چې د رزق په اړه د الله سنت دا نه دئ چې د خلکو د عملونو له مخې ئې پرېکړه کوي او يوازې صالحو بندګانو ته ئې ورکوي او بدکاران تږي محروموي، برعکس د رزق په اړه د الله سنت دا دئ چې هم ئې مؤمن ته ورکوي او هم کافر ته، هرڅه چې الله تعالی پيدا کړي او رزق روزي ته ضرورت لري الله تعالی د هغوی رزق په خپله ذمه اخيستی، د خاصو اسبابو او عواملو له کبله او د خاصو مصلحتونو له مخې ئې کله زيات او کله کم کړي، کله د زمکې او آسمان د برکت دراوزې پرانيزي او کله ئې وتړي، کله دواړه په پراخ لاس او ورين تندي خپل نعمتونه د خلکو پښو کې غورځوي او کله ئې سخاوت نه پېرزو کېږي او خپل غوره

او شايسته نعمتونه تري سپموي. قرآن فرمايي:

وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡقُرَىٰٓ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذۡنَٰهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ٩٦ الاعراف:٩٦

که کليوالو ايمان راوړی وی او تقوی ئې درلودی نو موږ به حتماً د آسمانونو او د زمکې د برکاتو (دروازې د دوی پر مخ) پرانيستې وې، خو دوی دروغ وګڼلو، نو په هغه څه مو ونيول چې دوی کول.

دا هم يو بل ثابت او نه بدلېدونکی الهي سنت دئ چې: که خلك ايمان راوړي، د تقوی لار غوره کړي نو الله تعالی به د آسمانونو او زمکې د برکاتو دروازې د دوی پر مخ پرانيزي، دواړه به په سخاوت او پراخ لاس سره خپل برکات د دوی مخي ته ږدي، آسمان به له برکته ډك ورښتونه پرې وروي او زمکه به له برکت ډکې ميوې او دانې ورته راوتوکوي. خو که دوی د الهي دين د تکذيب لار اختيار کړي، د ايمان پر ځای د کفر او د تقوی پر ځای د ظلم، فسق او فساد لار، نو د خپلو کړنو له کبله دي الهي عذاب ته منتظر وي.

وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدٗا مِّن كُلِّ مَكَانٖ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلۡجُوعِ وَٱلۡخَوۡفِ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ١١٢ النحل: ١١٢

او الله د يوه داسي کلي مثال بيانوي چې خوندي او ډاډ من وو، له هري سيمي تازه او پربمانه رزق ورته راتلو، نو دوی د الله د نعمتونو کفران وکړ، نو الله هم د لوږي او وېري د لباس خوند وروڅاکو، د هغه څه په سبب چې دوی کول.

فَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٞ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئۡرٖ مُّعَطَّلَةٖ وَقَصۡرٖ مَّشِيدٍ ٤٥ الحج:٤٥

او څومره کلي چې ظالمان وو او تباه مو کړل، نو دا دي په خپلو چتونو راپرېوتې او

وزګار پاته ځاګان او ټينګي مانۍ.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ ٱلْمَصِيرُ ٤٨ الحج: ٤٨

او څومره کلی چې فرصت مو ورکړ سره له دې چې ظالم ول، بيا مو ونيول او بېرته ګرځېدل خو زما په لوري دي.

په لاندي مبارك آيت کې الله تعالی د هغو مغرورو ځواکونو په اړه چې خپل زور ځواك مغرور کړي او په نورو ئې تېرى کړى او ملکونه ئې ترې نيولي خو الله تعالی هلاك کړي، داسې فرمايي:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُواْ فِي ٱلْبِلَٰدِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ٣٦ ق:٣٦

او تر دوى وړاندي مو څومره داسې نسلونه هلاك کړل چې تر دوى ځواکمن او (د خلکو په نيولو او تعذيبولوکې) شديد ول، نو ښارونو ته (د اشغال لپاره) ننوتل، خو آيا کوم پناه ځى ئې وو؟

خلك دا واوري چې په فلاني ملك کې زلزله وشوه، طوفان راغى، وچ کالي ده او وبا خوره شوې او په زرګونو او لکونو خلك په کې مړه شوي، طبيعي ده چې عواطف ئې تحريك شي، د زړه له تل خواخوږي وښيي او دا پوښتنه ورسره راولاړه شي چې دا ولې، د څه لپاره او د کومي ګناه له کبله دومره خلك په يو ځاى مري؟ دلته به خامخا ډېر بې ګناه خلك هم وو، ولې الله تعالی د دومره بې ګناه خلکو په مرګ راضي کېږي؟!! د دغو کسانو قضاوت يو اړخيز او پر عاطفي ولاړ قضاوت وي، د قضيې له ټولو ابعادو او اړخونو خبر نه وي، په دې نه پوهېږي چې په هغه ځاى کې څه تېرېدل، د خلکو عملونه څنګه وو، که په قرآن کې د هغو ولسونو چې ستر ستر عام عذابونه ورباندي راغلي، يوازي د عذاب څرنګوالى راغلى وى او عوامل او د خلکو ګناهونو ته ګوته نه وى نيول شوې نو خلکو به همدا ويل چې دا دومره خلك ولې په يو ځاى او يو وخت کې وژل شوي، د خلکو ګناه څه وه؟!! خو الله تعالی د

دغو عذابونو لاملونه هم په ګوته کړي، د همدې لپاره نن مونږ قانع یو چې په عاد، ثمود، د نوح، لوط او شعیب علیهم السلام په قومونو او په فرعونیانو مسلط شوي عذابونه د الله تعالی له لوري د عادلانه پرېکړې او د خلکو د عملونو له کبله وو، که همداسي هره هغه سیمه وځپړو چې داسي الهي عذابونه پرې مسلط شوي نو عوامل به ئې هرومرو ترلاسه کړو او په دې به په پوه شو چې دا عذابونه نه خو د ړندو او پټو سترګو پرېکړو نتیجه ده او نه غیرعادلانه، که دا پېښې په دقت سره وځپړو نو حتماً به په ټولو کې هغه عوامل بیاموموچې د هغه له کبله مخکني قومونه په الهي عذابونو اخته شوي.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أشهد أن لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ